

Luboš Tichý

K PROBLÉMU PENĚŽITÝCH ZÁVAZKŮ V OBČANSKOPRÁVNÍCH VZTAZÍCH S MEZINÁRODNÍM PRVKEM

I. ÚVODNÍ POZNÁMKA

Téma, kterým se studie zabývá, zpracovali autoři v době, kdy se stalo aktuální, tj. především po první světové válce v obsáhlých knižních monografiích. V čs. právní literatuře se o to pokusil ve svém díle Štefan Luby v r. 1936. Společenská realita od té doby zaznamenala překotný vývoj. O to více je pocítována potřeba zpracovat tuto hraniční a svojí náročností jistě lákavou problematiku. Předkládaná studie si však neklade a ani nemůže klást za úkol vyplnit určitou mezeru zejíci v socialistické právní vědě, která se dosud zabývala pouze některými aspekty předmětu studie. Autoru jde především o to, upozornit na řešený problém a přitom poukázat na souvislosti, ve kterých existuje, na komplexnost, která je mu vlastní, a stanovit tak určitá řešení některých otázek, jež přináší. Jde např. o to, že soudce je postaven před otázku stanovení výše a měny náhrady škody v právním vztahu s cizím prvkem. Za současné právní úpravy ocitá se před složitým problémem. Odhlédneme-li od problematiky mezinárodního práva procesního a zjednodušíme-li jeho myšlenkový postup tak, že daný právní vztah se bude řídit čs. právem, zbývá stále celá řada otázek. V čs. právním řádu není totiž obsažena právní norma určující měnu náhradové povinnosti. Jestliže škoda vznikla v ČSSR, může být sporným, zda soud může stanovit náhradu v Kčs, byla-li újma odstraněna v cizině za úplatu v cizí měně. Kolik však bude činit rozsah plnění a v jakém kursu je třeba provést přepočet, jestliže škůdce bude povinen zaplatit náhradu škody v Kčs? Pro ilustraci této problematiky však netřeba brát tento příklad, postačí problematika placení výživného ve prospěch oprávněného nezletilce v ČSSR. Určuje-li soud výživné v měně cizího státu (státu sídla povinného, jak to odpovídá současné převládající praxi), je kromě jiného třeba přihlížet i ke kupní síle Kčs a měny, v níž má být výživné plněno. Přitom ovšem praxe v zásadě vychází pouze z úředního kursu obsaženého v kursovním lístku SBČS, který — jak ještě uvidíme — obráží kupní sílu uváděných měnových jednotek poměrně nepřesně.

Již z těchto příkladů je zřejmé, že nejde ani zdaleka o otázky pouze občanského či rodinného práva, případně práva procesního a mezinárodního práva soukromého, neboť úpravu měny, včetně úpravy kursu a nakládání s ní, stanoví právo finanční (měnové a devizové).

V druhé kapitole vymezujeme proto především základní pojmy, které používáme. Jde v první řadě o peněžitý závazek a jeho species závazek valutový. Z tohoto zjištění vyplývá celá řada důsledků, které v této kapitole rozebíráme. Zabýváme se tak především problematikou vzniku, jakož i následků vad valutového dluhu. Jednou ze stěžejních otázek, rozhodných i pro celou řadu konkrétních řešení, je problematika tzv. měnové substituce, jejíž analýza si vyžaduje zkoumání struktury a vnitřního režimu valutového dluhu. S tím souvisí rozbor dalších obecných problémů, zejména řešení měnové substituce z hlediska kolizněprávního, ale i hmotněprávní problematiky v souvislosti s přepočtem měny. Relativně samostatnou část této kapitoly tvoří problematika uplatňování zásad valorismu a nominalismu v čs. úpravě a aplikační praxi, jejichž důsledky se promítají do všech tří okruhů otázek zpracovávaných ve třetí kapitole.

Třetí kapitola, jež se člení na tři části, řeší tři typové problémy, jež se v souvislosti s existencí valutových obligací v praxi čs. soudů nejvíce vyskytují. Jde o problematiku náhrady škody, výživného a otázky vykonávacího řízení.

Závěrem této úvodní poznámky je třeba jen zdůraznit, že předkládaná studie si nečiní nárok ani na správnost, ani na úplnost řešení, která přináší, byť v ní obsažené závěry se mnohdy mohou zdát apodiktickými. Jak již řečeno, jde nám především o řešení de lege lata interdisciplinární problematiky, vycházející nutně z (autorem jistě ne dostatečně poznaných) možností ekonomických. Řešení de lege la ferenda by předpokládalo existenci samostatné speciální studie z oblasti politické ekonomie.

2. OBECNÉ PROBLÉMY VALUTOVÝCH OBLIGACÍ.

2.1. Podstata peněžitého závazku

Peněžitým závazkem rozumíme obligaci, jejímž předmětem jsou peníze jako zákonné platidlo (měna).¹ Nepovažujeme tedy za peněžitý závazek takovou obligaci, jejímž předmětem je určitý peníz (např. stokorunová bankovka z roku 1950 č. 21358) nebo druh peněžitých věcí (např. 100 kusů stodolarových bankovek). Peněžitý závazek je tedy závazek druhový.

Druhovost peněžitého závazku (resp. jeho předmět, jak dále uvidíme) spočívá v zastupitelnosti peněz, jejich relativní neurčitosti, v nemožnosti provést identifikaci předmětu závazku.

Peníze představují širokou množinu, která může jako předmět druhového závazku fungovat pouze jako měna, tj. určitý, státem uznaný druh peněz. Předmětem mohou být peníze, jež jsou v tuzemsku buď měnou toho státu, z hlediska jehož právního řádu obligaci posuzujeme, anebo jí být nemusí. V prvním případě jde o obecný peněžitý závazek, v druhém pak o obecný závazek valutový, jenž je druhem (species) prvního.² Plnit určitou částku v určité měně je pak obsahem obecného peněžitého závazku a znamená převést určitou částku do vlastnictví jiného subjektu, zkráceně platit. Placení je tedy synonymem pro plnění v penězích. Tento pojem není však zdaleka tak jasný (a obecně jednotně přijímaný), jak by se na první pohled zdálo, což může být důvodem ke vzniku nejrozličnějších problémů, zejména pak v souvislosti s určením místa placení (plnění). To pak může být příčinou vzniku i problému kvalifikačního.³

Peněžitě závazky se odlišují zejména v důsledku specifického předmětu od závazků nepeněžitých především způsobem plnění, odpovědností za vady plnění a místem plnění. Tzv. měnová substituce, tj. záměna předmětu závazku, představuje též charakteristický znak obligací peněžitých.

Obecně se přijímá,⁴ že i měna jiného státu může v tuzemsku fungovat jako peníze. To však nikterak nesnižuje výlučnost tuzemské měny v jejích funkcích jako státem deklarovaných peněz. Domácí měna zůstává jediným státem uznaným platidlem (penězi) a žádná jiná měna toto postavení v tuzemsku nemá. Z toho lze dovodit tyto premisy pro další výklad:

- ve funkci platidla může být požadována pouze tuzemská měna;
- tuzemská měna nemůže být jako platidlo odmítnuta;
- výjimečně může sloužit jako peníze měna zahraniční, a to za předpokladu, že se na tom účastníci právního vztahu dohodnou nebo plní-li dlužník svůj dluh v cizí měně zejména proto, že si tuzemskou měnu nemůže (v cizině) opatřit.

¹) Srovnej Knapp V. a kol., Učebnice občanského a rodinného práva, svazek II, Praha 1955, str. 38.

²) Další klasifikaci peněžitých závazků provedeme v další části této kapitoly.

³) Existují terminologické rozdíly jak v právních rádech, tak především v soudní praxi jednotlivých států. Tak např. švýcarské obligační právo (srovnej čl. 63, 85, 168 a 172) používá slova „placení“ (Zahlung) jako všeobecného pojmu pro plnění; tímto termínem se označují též peněžitá plnění, která nejsou placením ve zmíněném slova smyslu, jakožto plnění dluhu, nýbrž znamenají poskytnutí půjčky nebo darování. V právu NSR je placení v úzkém slova smyslu používáno pro poskytnutí peněžitě částky za účelem placení dluhu, ovšem obdobně jako ve švýcarském právu se tohoto výrazu používá též pro peněžitá plnění v jiném smyslu. Ve francouzském právu znamenají slova „payer“, „payement“ v širokém slova smyslu plnění obligace bez ohledu na její druh, v úzkém slova smyslu se pod těmito pojmy chápé plnění dluhu výlučně peněžitého. Na rozdíl od této terminologie znamená v anglické právní dikci „payment“ vždy plnění všeobecně (srovnej Küng, J., Zahlung und Zahlungsort im internationalen Privatrecht, Freiburg 1970, str. 23, 24).

⁴) Srov. Mann F. A., Legal Aspect of Money, Londýn 1971, str. 291 an., (dále jen Legal Aspect) a zde citovaná literatura.

Zahraniční měna (valuta) plní i v tuzemsku v občanskoprávních vztazích funkci peněz především v případě tzv. valutových závazků (závazků znějících na cizí měnu, viz ad 2.3). Zde zahraniční měna plní úlohu měřítka hodnot, u tzv. hodnotových valutových závazků nadto ještě funkci jediného předmětu závazku. Měnu cizího státu v občanskoprávních vztazích je nutno v takto vymezených případech považovat za peníze, nikoli za jinou věc (nebo, jak se nepřesně uvádí, za zboží).

2.2. Druhy peněžitých závazků. Určení měny dluhu

Diferenciaci peněžitých závazků lze provádět podle několika kritérií. Rozeznávají se tak závazky hodnotové, sumární, druhové a jedinečné, valutové pravé a valutové nepravé, valutové efektivní a jiné.

Zabývat se tímto podrobným členěním jinak velmi rozmanité množiny peněžních obligací by bylo velmi náročné, účinek by se však mýjel s účelem této studie. V dalším se proto budeme zabývat pouze jedinou podmnožinou peněžitých závazků, a to dluhů valutových, přičemž ani členění této skupiny nebudeme provádět podrobně a soustředíme se pouze na některé typy valutových obligací.

Na podstatu a vůbec pojem valutových obligací existují různé názory.⁵ Domníváme se, že tohoto pojmu lze užít v širším a užším slova smyslu. Valutovými závazky v širším slova smyslu označujeme všechny peněžité obligace s mezinárodním prvkem. Za valutový závazek považujeme tedy např. i závazek, jehož předmětem jsou Kčs, které je však tuzemský dlužník povinen platit do ciziny. Obdobně i závazek v Kčs stanovený devizovému cizozemci, který je povinen platit ve prospěch subjektu v ČSSR, označujeme za valutový. Činíme tak proto, že — jak při výkladu kategorie měnové substituce ještě uvidíme — konvertuje předmět plnění (dochází ke změně závazku) v těchto případech často na valuty. Definice valutového závazku jako peněžité obligace, jejímž předmětem jsou peníze odlišné od měny státu, jehož právem se závazek řídí, týká se valutových obligací v užším slova smyslu, které jsou označovány též jako obligace znějící na cizí měnu. Rozdíl mezi uvedenými dvěma druhy valutových závazků se ovšem v praxi stírá, neboť jak opět z výkladu o měnové substituci vyplývá, mění se mnohdy předmět i těchto závazků na tuzemskou měnu.

⁵⁾ Srovnej např. stanovisko A. Nussbauma, *Das Geld in Theorie und Praxis des deutschen und ausländischen Rechts*, Tübingen 1925, str. 187, dále cit. Geld, který považuje za přesnější je nazývat obligacemi v cizí měně (*Fremdwährungsschulden*). Termín valutový závazek se mu jeví jako pružnější, a proto se také stal zcela obvykle používaným. Předmět valutových závazků vymezují různě i např. Ascarelli *Studi giuridici sulla moneta*, Milano 1952, str. 84, Luby Š., *Peňažné záväzky*, Bratislava 1937, str. 24, a vlastně každý autor, zabývající se touto problematikou.

V dalším budeme tedy valutové závazky třídit

a) podle určitosti měny závazku

b) podle předmětu valutového závazku

ad a)

Valutové obligace členíme na ty, v nichž měna není známa, a ty, které mají měnu určenu. Problém představuje první druh závazků. Protože v těchto případech běží vesměs o právní vztahy s cizím (mezinárodním) prvkem, bude přicházet v úvahu použití kolizněprávní a teprve pak hmotněprávní metody za účelem zjištění druhu měny. To je na první pohled překvapivé zjištění, neboť určení druhu měny je otázkou výlučně práva hmotného. Nicméně hmotné právo rozhodné k tomuto účelu je zapotřebí teprve zjistit za použití kolizních norem.⁶

Druh měny není obvykle znám u těch obligací, jež nevznikají ze smlouvy. Měna však nemusí být — i když to budou velmi řídké případy — výslovně určena ani u smluvních obligací. Těmi se budeme na tomto místě zabývat, zatímco určení měny obligací, jež nevznikají ze smlouvy, rozebereme v další kapitole této studie.

V nauce se objevují na otázku určení měny různé názory.⁷ Zcela přesvědčivým se zdá být názor Mannův,⁸ podle něhož by měl anglický soud přesně zjistit obligační statut (*proper law of contract*), a podle tohoto práva pak určit měnu, která je předmětem závazku. Obdobné stanovisko zastává jediný čs. autor, jenž se touto otázkou zabývá — Š. Luby.⁹

Po určení obligačního statutu lze druh měny stanovit podle následujících kritérií:

V prvé řadě to bude interpretace vůle účastníků smlouvy s ohledem na jejich jednání v době uzavření smlouvy a po tomto úkonu. Význam může mít i místo uzavření smlouvy a státní příslušnost, resp. trvalý pobyt jejich účastníků. Druhotně může být relevantní též místo plnění závazku proto, že v případě smlouveného splnění je druh měny vlastně též určen vůlí stran. Povaha a účel právního úkonu mohou tak nepřímou určit i druh dlužné měny. Tak např. u půjčky to bude zpravidla měna, která byla vypůjčena, v případě kupní smlouvy ohledně nemovitosti bude kritériem pro určení měny právo státu polohy věci apod.

⁶) Na druhé straně může být stranami určený druh měny plnění důležitou skutečností k zajištění práva rozhodného pro posouzení daného obligačního vztahu.

⁷) Nussbaum A. (*Das Geld*, str. 241 a 259) např. soudí, že pro určení měny je rozhodné právo místa, kde má být plněno. Je toho názoru, že v otázce „jak“ a tedy ve které měně se plní, vytlačuje vedlejší statut (*lex solutionis*) statut hlavní (*lex causae*). To proto, že každý zákonodárce se snaží oprostit tuzemský styk od plnění v cizí měně. Schnitzer A. F. (*Internationales Privatrecht*, Basilej, II. sv.; 1958, str. 66) je naproti tomu toho názoru, že k určení měny slouží hmotné právo *lex causae*, s čímž lze plně souhlasit.

⁸) Mann F. A., *Das Recht des Geldes*, Frankfurt 1960, dále cit. *Das Recht*, str. 460.

⁹) Luby Š., op. cit., str. 16.

b) Shora jsme vymezili pojem valutového závazku. Tento závazek lze označit jako obecnou valutovou obligaci, na rozdíl od několika typů speciálních valutových závazků, z nichž některé však probereme pouze z hledisek sledovaných v této studii. Alternativní valutový závazek (*option de change*) se vyznačuje tím, že jeho předmět je vyjádřen v několika měnách, z nichž má právo volit podle smlouvy dlužník či věřitel. Znamená to, že účastník smlouvy může z určitého nebo neurčitého počtu druhů měnových jednotek určit, ve které, či ve kterých z nich bude závazek zaplacen. Přitom v některých případech může mít každá z alternativně volených valut (měn) rozdílnou funkci. Měřítkem hodnoty může být totiž pouze jedna z nich, zatímco funkci platidla mají všechny apod. Alternativní závazek vzniká smlouvou. Názor, že v případě zákonné měnové substituce jde o alternativní valutový závazek, zastávaný Esserem,¹⁰ považujeme za nesprávný, neboť v tomto případě se jedná o alternativu *facultas*. Jednou z nejdůležitějších otázek, jež může mnohdy být spornou, je otázka, kterému z účastníků obligačního vztahu svědčí právo volby měny, zda dlužníku, či věřiteli, nebylo-li to stanoveno přímo ve smlouvě. Většina právních úprav přiznává právo volby dlužníkům (např. ZMO, BGB § 262, o.z.o. § 906, C.C. § 1190 apod.) Věřitel může tedy požadovat plnění v určité měně pouze tehdy, je-li k tomu smlouvou oprávněn; volbu má však podle čs. úpravy ve smyslu interní instrukce Federálního ministerstva financí, podle níž může volit mezi Kčs či odběrními poukazy PZO Tuzex.¹¹ V daném případě však jde o volbu mezi plněním rozdílného druhu: penězi a cennými papíry *sui generis*.

Alternativa *facultas* může mít svůj základ jak ve smlouvě, tak v zákoně. Umožňuje plnit dlužníku i v jiné měně, než která byla účastníky smlouvy dohodnuta. Tuto konstrukci obsahuje řada zákonných předpisů (viz zákon č. 191/1950 Sb.), jak o tom bude ještě řeč v souvislosti s měnovou substitucí. Alternativu *facultas* může konstruovat i rozhodnutí soudu.

Hodnotovým valutovým dluhem rozumíme především tři typy valutových obligací: efektivní valutový dluh, valutový dluh s doložkou zlatou a valutový dluh s doložkou měnovou. Účelem a podstatou efektivního valutového dluhu je vyloučit substituční oprávnění dlužníka. Věřitel si zde zajišťuje poskytnutí plnění v té měně, o níž se s dlužníkem dohodl (plnění „efektivně“). Naskytá se otázka, zda dlužník je povinen za všech okolností plnit ve valutě a zda na druhé straně je věřitel oprávněn domáhat se

¹⁰) Srovnej Esser J., *Schuldrecht*, Mnichov 1960, str. 147.

¹¹) Viz směrnici o poskytování odběrních poukázek PZO Tuzex u některých platů ze zahraničí v neobchodní oblasti č. j. VII/4-8920/72 z 28. 4. 1972 a dále vyhlášku FMZO a FMF o odběrních poukazech PZO Tuzex č. 8/1981 Sb. Na rozdíl od některých autorů (Luby Š., *Peňažné pohľadávky*, str. 94), nezahrnuje mezi alternativní závazky obligace s klauzulí *option de place*, která dává věřiteli možnost požadovat plnění ve měně splniště. Zde jde totiž pouze o variantu alternativního závazku.

v případě nesplnění dlužnickovy povinnosti náhrady škody. Domníváme se, že úmluva o efektivním plnění může vyloučit pouze občanskoprávní předpisy o substitučním oprávnění, jež jsou obsaženy v občanskoprávních úpravách jako např. § 36 a § 42 směnečného a šekového zákona, § 244 BGB, jak o tom bude blíže pojednáno ad 2.5. Ujednáním stran však nelze vyloučit působení imperativních předpisů finančního práva o nucené substituci. Dalšími typy hodnotových závazků jsou valutové obligace s klouzavou, měnovou a zlatou doložkou (některými zákonodárstvími považované za nepřipustné), jež jsou upraveny v našem právu v ustanoveních § 402 až 404 ZMO. Jsou projevem modifikace zásady nominalismu principem valorismu (blíže viz ad 2.5). Praktické budou první dvě z těchto doložek. Zlatá doložka, jejíž úprava v našem právu je poměrně ojedinělým jevem, byla již v době vyhlášení ZMO nepraktická a pozbyla v současné době zcela na svém významu.

2.3. Přípustnost (platnost) valutového závazku

Především na valutové závazky soustřeďuje se působení devizových předpisů. Tyto imperativní právní normy rozhodují o platnosti valutového závazku, nemožnosti plnění a odpovědnosti za takovou nemožnost. Význam mají v první řadě právní normy devizového práva v sídle dlužníka, v některých případech však nelze odhlížet ani od působení těchto předpisů ve státě sídla věřitele. Touto otázkou se budeme ovšem zabývat především z hlediska čs. práva. Devizové předpisy omezují autonomii vůle v občanskoprávních vztazích v několika směrech. Jde o restrikce stran vzniku právních úkonů vůbec, výběru smluvního partnera, předmětu závazku a dalšího režimu smlouvy, např. pokud jde o způsob a místo plnění. Tato omezení jsou zakotvena zejména v ustanovení § 19 DZ. Jde-li nám o přípustnost valutového závazku, budeme se muset blíže zabývat ustanovením § 19 odst. 1 písm. b) DZ.¹² Toto jediné ustanovení týká se současně tří skutkových podstat: uzavírání smluv, uznávání peněžitých závazků a uzavírání výměnných obchodů. My se zde soustředíme na první z nich jako nesporně nejpočetnější a tedy nejvýznamnější.

Nežli však přikročíme k rozboru tohoto ustanovení, je třeba vzít v úvahu právní normu, jež má pro řešení naší problematiky klíčový význam. Obecně se přijímá, že čs. koruna neplní všechny funkce peněz, mimo jiné též

¹²⁾ Toto ustanovení zní: „Devizoví tuzemci smějí jen s povolením SBČS vstupovat v závazky, ze kterých vzniká povinnost peněžního plnění vůči devizovým cizozemcům nebo uznávat peněžní závazky vůči nim, jakož i sjednávat výměnné obchody.“

proto, že se jedná o tzv. měnu vnitřní.¹³ Právní základ tohoto stavu spočívá v ustanovení § 12 DZ, kde je (mimo jiné) zakotven zákaz vývozu a dovozu čs. peněz. Toto ustanovení, jímž se ještě podrobněji budeme zabývat v souvislosti s otázkou měnové substituce, tak způsobuje nucenou přeměnu obecného peněžitého dluhu, jehož předmětem je čs. měna, na valutovou obligaci za předpokladu, že platební místo (místo plnění) je mimo území ČSSR. Je tedy každý závazek, v němž vzniká platební povinnost devizového cizozemce, potenciálně valutovým závazkem, i když jeho předmět je vyjádřen v čs. korunách.

Vrátíme-li se tedy k devizovému omezení obsaženému v ustanovení § 19 odst. 1 písm. b) DZ, je především zřejmé, že platnost uzavření smlouvy devizového tuzemce s devizovým cizozemcem je podmíněna devizovým povolením. Obsah takto vzniklého závazku je pak omezován ještě dalším ustanovením (§ 18 odst. 1 věta první DZ). Můžeme si tedy klást otázku, jaký vliv má neexistence devizového povolení na práva a povinnosti účastníků valutové obligace. Zejména je třeba zvážit nutnost aplikace těchto donucujících předpisů finančního práva bez ohledu na povahu závazku a právní řád, kterým se závazek řídí, nebo právo, které platí v místě plnění. Nerozhodný je tedy především *lex pecuniaë*. Právní úkon vzniklý bez devizového povolení, je z hlediska čs. úpravy neplatný (§ 28 ZMO, § 39 o. z.). Bylo-li již alespoň částečně plněno, znamená neplatnost takového závazku vznik povinnosti k vydání neoprávněného majetkového prospěchu. Jednání v rozporu s devizovými předpisy má za následek vznik odpovědnosti za škodu způsobenou neplatností právního úkonu, neboť okolnosti odpovědnost vylučující (vyšší moc) se nepovažují za překážky plnění, byl-li je dlužník povinen odstranit, jako např. nedostatek úředního (rozuměj devizového) povolení, nutného ke splnění povinnosti (§ 252 odst. 2 ZMO).¹⁴

Ustanovení devizového zákona, které rozebíráme v jeho první větě, obsahuje slovo „nesmí“. Znamená to tedy, že v případě neexistence devizového povolení je devizovému tuzemci zakázáno uzavírat závazky na straně věřitele. Jinak řečeno, z tohoto ustanovení plyne nepřípustnost, resp. nedovolenost vstupu v závazek, z něhož by devizovému tuzemci vznikala povinnost platit.

Jednání mající za následek uzavření valutového závazku, z něhož čs. devizovému tuzemci vzniká platební povinnost bez devizového povolení, je tedy jednání v rozporu s ustanovením § 19 odst. 1 písm. b) devizového zákona, tj. v rozporu se zákonem, jak to má na mysli § 28 ZMO a § 39 o. z.

¹³) Srovnej např. Rusmich L., Matějka J., Podmínky k ekonomicky zdůvodněnému kursu Kčs k zahraničním měnám; závěrečná zpráva dílčího etapového úkolu, VÚFÚS, Praha 1978, str. 17 an.

¹⁴) Srovnej podrobnější rozbor ad 2.5.1.

Teorie pojednávající o vadných právních úkonech řadí právní úkon uzavřený v rozporu se zákonem mezi případy absolutní neplatnosti (úkon-ny stížené absolutní neplatností).¹⁵ Nauka dále dovozuje věcný rozsah absolutní neplatnosti a zabývá se možností případné konvalidace. Přijímá se, že z hlediska času působí absolutní neplatnost zásadně od počátku. Výjimky mohou být stanoveny výslovně zákonem. Vylučuje se možnost konvalidace, tedy zhojení vady, jež činí právní úkon neplatným. Připouští se pouze možnost konverze.¹⁶ Z těchto poznatků čs. teorie, jež se jeví jednoznačné, lze pro případ valutového závazku uzavřeného bez devizového povolení dovodit, že neexistence devizového povolení, vztahující se především na platební povinnost do ciziny, způsobuje nedovolenost předmětu plnění a tedy počáteční nemožnost plnění závazku, který vznikl v rozporu se zákonem. Dále z toho plyne, že závazek je neplatný od počátku a nemůže se již stát platným.

Zde však vzniká první pochybnost. Zákazy obsažené v DZ jsou až na výjimky zákazy podmíněnými a nikoliv absolutními.¹⁷ To znamená, že v zákoně předvídaným aktem aplikace práva (devizové povolení) se zákonný zákaz suspenduje. Z toho též lze dovodit i časovou omezenost zákazu co do trvání právního úkonu. Stejně jako je možné suspendovat zákonný zákaz před vznikem právního úkonu, lze tak učinit kdykoli po jeho vzniku, tedy v době jeho existence. Jaký vliv má pak udělení devizového povolení na existující valutový závazek?

Domníváme se, že poznatek, k němuž dospěla nauka občanského práva, že totiž právní úkon vzniklý v rozporu se zákonem nelze konvalidovat, v daném případě neplatí. Tento náš závěr se opírá především o povahu zákazů obsažených v právních normách DZ, jež jsou — jak již uvedeno — zákazy podmíněnými. Zákon nevylučuje možnost suspendovat zákaz dodatečně, tj. po uzavření právního úkonu. Bylo-li tedy devizové povolení uděleno až po vzniku valutového závazku, je jeho původní vada zhojena. Jinak řečeno, došlo ke konvalidaci původně neplatné valutové obligace, která se stává okamžikem udělení devizového povolení platnou. Tomu ostatně odpovídá i běžná praxe Správ pro věci majetkové a devizové v Praze a Bratislavě.

Zbývá tedy zabývat se následky neplatnosti valutového závazku, tj. takového, k němuž nebylo uděleno devizové povolení ani dodatečně. Ty spočívají, jak již shora uvedeno, ve vzniku odpovědnosti za vady právního úkonu, jež mohou být v našem případě dvojího druhu:

a) odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch

¹⁵ Srovnej např. Luby Š., in: Československé občanské právo, I. díl, Praha 1974 (dále jenom učebnice), str. 181 an.

¹⁶ Srovnej Luby Š., op. cit. v předchozí poznámce, str. 183, 184.

¹⁷ Srovnej např. Devizové právo československé, Praha 1972, str. 32 an.

b) odpovědnost za škodu

a) Odpovědnost za neoprávněný majetkový prospěch vzniká v případech, kdy již bylo na základě neplatného valutového závazku plněno. Předpokládá, že ten z účastníků, který takové plnění přijal, je neoprávněně obohacen a tudíž povinen druhému účastníku poskytnuté plnění vydat. Problém může nastat v případě, že předmět plnění je určen druhově, jak je tomu v případě námi rozebíraném. U valutového závazku to tedy znamená, že devizové zákonodárství může znemožňovat vrácení přijatého plnění ve valutě do ciziny. V takovém případě je však možný následný vznik odpovědnosti za škodu v důsledku nesplnění této dodatečné povinnosti.

b) Prvotní otázkou je, o jaký druh odpovědnosti se v daném případě jedná. Úprava ZMO, která nemá žádné bližší ustanovení, zřejmě počítá s objektivní odpovědností. Naproti tomu v občanském zákoníku bude přicházet v úvahu ustanovení § 420 a násl., tj. odpovědnost za zavinění.

Z pozitivní úpravy nelze dovodit, že by zákonodárce rozlišoval počáteční a následnou nemožnost plnění v důsledku neexistence devizového povolení. Uvedené předpisy se budou vztahovat i na neplatnost valutového závazku, způsobem neexistence devizového povolení, která může mít opět dvě podoby. Jednak (a to bude obvyklý případ) devizové povolení nebude uděleno, jednak (a zde půjde patrně o výjimky) bude původně udělené povolení odňato (zrušeno).

Je otázkou, jaký vliv bude mít vydání nových devizových předpisů, resp. změna stávající úpravy na trvání valutového závazku, který v době svého vzniku podléhal jinému režimu. Kanda o tom soudí, že v daném případě by plnění závazku bylo třeba posuzovat jako plnění protizákonné, i když v době vzniku obligace by takovýto charakter nemělo.¹⁸

Tento závěr však podle našeho mínění není správný. Především bude záležet na konkrétní právní normě, jež se bude valutových závazků týkat. Zřejmě však nebude možné činit dlužníka odpovědným za následky, které nemůže v době vzniku právního úkonu předvídat.

2.5. Měnová substituce

2.5.1. Podstata a pojem měnové substituce

O měnovou substituci jde tehdy, jestliže se měna, v níž se závazek plní (moneta solutionis, měna plnění) liší od měny závazku (moneta obligationis, měna závazku). Problematika měnové substituce je aktuální právě

¹⁸⁾ Srovnej Kanda A., Vliv změny poměrů na trvání závazků, Praha 1966, str. 181.

v závazku v cizí měně,¹⁹ a protože se vyskytuje téměř výlučně v právních vztazích s mezinárodním prvkem, zabývá se jí měnové substituce mezinárodní právo soukromé (dále MPS), jehož nauka tuto problematiku zařazuje mezi incidenční otázky modalit či způsobu plnění.²⁰

I když valutový dluh považujeme za species závazku peněžitého (a nikoliv za takovou obligaci, jejímž předmětem jsou věci jiného druhu — viz tzv. věcný dluh), nevyplývá z toho ještě, že tuzemská a zahraniční měna jsou libovolně zaměnitelné.

Jestliže bychom totiž považovali zaplacení valutového dluhu penězi v tuzemské měně za normální plnění, vyplývalo by z toho, že též tuzemské peníze představují předmět závazku. Pak by však již šlo o alternativní závazek.

Mnohé právní řády měnovou substituci připouštějí, některé z nich ji výslovně upravují v právních předpisech. Ve značném rozsahu je to především soudní praxe, která umožňuje dlužníku splnit dluh stanovený v cizí měně v tuzemských měnových jednotkách. V angloamerické oblasti je měnová substituce zakotvena přímo v předpisech procesních (tzv. compulsory — conversion — rule).²¹

Institut měnové substituce lze zkoumat z hlediska povahy právních norem, které stanoví její režim. Zatímco předpisy občanskoprávní umožňují změnu měny závazku (jednomu z účastníků), předpisy administrativního charakteru konverzi měny autoritativně vynucují. Můžeme tak rozlišovat mezi dobrovolnou substitucí, neboli substitučním oprávněním na straně jedné a nucenou substitucí na straně druhé. V dalším výkladu se budeme v uvedeném pořadí oběma druhy měnové substituce zabývat. Ani občanský zákoník, ani zákoník mezinárodního obchodu neobsahují výslovnou úpravu měnové substituce. Určitou oporu by však bylo možné

¹⁹⁾ I když jde o poměrně aktuální a pro tematiku peněžních závazků velmi důležitý problém, čs. nauka se jím dosud podrobněji nebazývala. Zmiňuje ho pouze Z. Kučera (Mezinárodní právo soukromé, 2. vydání, Praha 1980, str. 188, dále jen Kučera Z., Učebnice). I to je důvod k tomu, abychom o této otázce pojednali zevrubněji.

²⁰⁾ Je to především Broginni G., *Le modalità d'eccezione dei contratti in diritto internazionale privato*, Freiburg 1951, a zde viz uvedenou literaturu.

²¹⁾ Z hlediska úpravy měnové substituce lze tedy rozlišovat:

a) Všeobecná zákonná ustanovení. Do této skupiny patří ustanovení § 244 BGB, článek 84, švýcarského obligačního práva (*Schweizerisches Obligationenrecht*), článek 8 čtvrtého nařízení o provedení obchodněprávních předpisů země Rakouské ze 24. 12. 1938 (*Vierte Verordnung zur Einführung handelsrechtlicher Vorschriften im Lande Österreich*), kterýžto předpis nebyl zrušen, článek 1278 italského občanského zákoníku (*Codice Civile Italiano*) a článek 291 řeckého občanského zákoníku.

b) Speciální ustanovení o měnové substituci. Jde především o předpisy směnečných a šekových zákonů, článek 328 obchodního zákoníku (*Code de Commerce*) Francouzské republiky, § 7 švédského zákona o obligačních předpisech.

c) Právní řády, které neobsahují žádnou výslovnou úpravu měnové substituce. Jde o francouzský *Code civil*, který platí též v zásadě v Belgii, a dále o holandský občanský zákoník (*Burgerlijk Wetboek*). Přestože tyto předpisy neobsahují žádné ustanovení o substituci, je jak ve Francii, tak v Belgii a Holandsku uznáváno, že dlužník může platit valutový dluh v tuzemské měně.

spatřovat v obecných ustanoveních o zániku závazku v § 72 o. z., resp. § 216 ZMO, jež stanoví oprávnění dlužníka k volbě způsobu plnění („lze-li závazek splnit několikerým způsobem, má právo volby plnění dlužník.“).

Jak již bylo uvedeno, chápe se měnová substituce v důsledku pojetí teorie MPS jako způsob (modalita) plnění. Takovéto pojetí by svědčilo o tom, že na daný případ se plně vztahují citovaná ustanovení čs. kodexů. Tento závěr nepovažujeme za správný. Dva závažné důvody totiž mluví zcela jednoznačně pro opačné řešení.

Především právní normu svojí dikcí téměř totožnou s ustanovením § 216 ZMO a § 72 o. z. obsahoval již o. z. o. v ustanovení § 905. Přitom nauka a judikatura bez jediné výjimky pokládaly tuto úpravu za základ pro tzv. alternativní závazek.²²

I když ohledně podstaty a obsahu alternativních závazků není v nauce zcela jasno,²³ nelze plnění v jiné měně než ve smlouvě určené pojímat jako alternativní závazek. To proto, že měna závazku (a tedy i měna plnění) byla jednoznačně (a to buď výslovně či konkludentně, při uzavírání smlouvy či později) určena. Plněna je přitom věc odlišná.

Při substituci měny (a to je druhý důvod nesprávnosti uvedeného pojetí) jde totiž o zásah do samotného obsahu závazku. Jde o plnění něčeho jiného. Jinak řečeno, obsah peněžitého (valutového) závazku s výjimkou závazku alternativního a alternativy facultas v sobě nezahrnuje přepočítací oprávnění, oprávnění substituce. Jen to by totiž znamenalo, že plnění peněz v jiné měně je stále plnění původního závazku a nikoli plnění něčeho jiného, plnění náhradní.

Jak již bylo řečeno, převzala dnes platná úprava i jí předcházející občanský zákoník č. 140/1950 Sb. nepříliš šťastnou dikcí ustanovení § 905 o. z. o., která alternativní oprávnění dlužníka vázala na způsob plnění. Toto spojení však z hlediska významového lze postavit na roveň právě již zmíněné modalitě plnění, kterou se všeobecně rozumí měření, vážení a jiné úkony související s plněním závazku, nemající ovšem vztah k jeho podstatě. Stejně tak lze ovšem i u peněžitého a tedy i valutového závazku rozeznávat způsoby plnění. Mohlo by se jednat např. o to, zda dluh bude splněn v hotovosti, či bankovním poukazem anebo jinou platební technikou. Bylo by však možno uvažovat i o tom, že způsob plnění valutového dluhu zahrnuje i dluh měny předmětu plnění. Klade se tedy otázka,

²²⁾ K tomu srovnej Rouček Fr. Sedláček J., Komentář k čs. obecnému zákoníku občanskému, díl IV., Praha 1936, str. 265 a násl.

²³⁾ Srovnej např. v tradiční, ale i v soudobé zahraniční literatuře přetrvávající pojetí *plures res in obligatione, una res in solutione*, jak to již vyjádřilo římské právo. Naproti tomu stojí pojetí Lubyho (Luby Š., Teoretické otázky týkající se předmětu a obsahu závazku, Právnícké štúdie III., str. 54) a Knappovo (Knapp V., Splnění závazků a jiné způsoby jejich zániku, Praha 1955, str. 73 a násl.), kteří soudí, že ani alternativní závazek nemá více předmětů, nýbrž předmět jeden, jenž však je určen až při plnění.

jak interpretovat zmíněná ustanovení čs. platné právní úpravy s ohledem na to, zda právě v nich nelze spatřovat oporu pro měnovou substituci.

Jak již uvedeno, rozebíraná ustanovení obsahují výraz „způsob plnění“, který nikterak nevysvětluje. Sémantickým výkladem lze dovodit, že by mělo jít o to, jak má dlužník plnit. V tom však jistě řešení nespochívá, neboť i tento obrat je mnohoznačný (u peněžitých dluhů může znamenat nejen zmíněnou techniku placení, nýbrž i místo plnění). V každém případě však lze alespoň dovodit, že způsob plnění se nebude týkat samotného předmětu závazku. Způsob totiž nemůže zahrnout samotný předmět obligace. Zjišťujeme-li totiž předmět obligace, ptáme se na to, co se bude plnit, zatímco způsob plnění znamená odpověď na otázku, jak se bude plnit. Jestliže tedy druh měny náleží k předmětu závazku, který je jím vymezen, nelze v čs. úpravě spatřovat oporu pro měnovou substituci.

V zahraniční nauce a judikatuře není o tom, co lze považovat za způsob plnění, jasno.²⁴

Někteří přední autoři považují substituční oprávnění za modalitu plnění a zabývají se tímto problémem pouze z pohledu MPS.²⁵ Daný problém zkoumají z hlediska kolizních norem a neprovádějí rozbor vlastního obsahu závazkového vztahu z hlediska hmotného práva. Ani u těch autorů, kteří rozlišují mezi obsahem závazku a modalitou plnění, není dostatečně zřejmá hranice mezi oběma pojmy.²⁶ Jedinými dvěma ustanoveními v čs. právním řádu, které výslovně umožňují přeměnu měny dluhu jsou § 41 a § 36 zákona směnečného a šekového č. 191/1950 Sb. Ustanovení § 41 týkající se směnky a § 36 týkající se šeku opravňují dlužníka k měnové substituci. Věcný rozsah této úpravy je však zcela nepochybný, neboť směnečný a šekový zákon se vztahuje pouze na poměry vznikající ze směnky a šeku; analogické použití této úpravy na obecné valutové závazky není tedy možné.

Jestliže jsme uvedli, že měnová substituce není v čs. občanskoprávních předpisech upravena, bylo by lze namítnout, že opak je pravdou, neboť substitucí připouštějící předpis přece existuje, a to v § 341 odst. 2 ZMO.²⁷

Zaměříme se proto ještě na tento problém a pokusíme se vyřešit otázku následků nemožnosti plnění v tomto předpise předvídaných.

Měnová substituce znamená — jak jsme ji shora vymezili — změnu závazku v jeho předmětu tak, že namísto v původně určené měnové jednotce bude dluh splněn v jiné měně. Pokud pak je tato možnost stanovena ve prospěch jednoho účastníka závazkového poměru, mluvíme o substituční

²⁴) Srovnej Küng J., op. cit., str. 47.

²⁵) Srovnej Mann F. A., Das Recht, str. 279.

²⁶) Srovnej např. Broggini G., op. cit., str. 98.

²⁷) Citované ustanovení zní: „Jestliže právní předpisy země dlužníka, nebo jiné právní předpisy, kterých se má užít, brání placení v měně uvedené v odst. 1, je dlužník povinen nahradit škodu, která tím druhé straně vznikne“.

ním oprávnění tohoto účastníka. Zpravidla je tak upraveno substituční oprávnění dlužníka. Jak se všeobecně soudí, typické substituční měnové oprávnění obsahuje např. § 244 BGB, který bez jakýchkoli výhrad či omezení nebo podmínek umožňuje dlužníku plnit v tuzemské měně dluh, jehož předmět byl stanoven v měnových jednotkách jiného státu.²⁸

Srovnáme-li tato dvě ustanovení (§ 341 ZMO a § 244 BGB), seznáme řadu rozdílů. ZMO stanoví v první řadě zcela určité podmínky k tomu, aby dlužník mohl plnit v jiné měně. Musí to být především právní předpisy, které brání plnění v dohodnuté měně, bez ohledu na to, ve kterých měnových jednotkách bylo plnění sjednáno. ZMO však nestanoví měnu, v níž může být skutečně plněno, a konečně se tento předpis omezuje pouze na placení kupní ceny. Již z tohoto letmého srovnání lze usuzovat, že mezi oběma ustanoveními existuje značný rozdíl a že v případě § 341 odst. 2 ZMO jde zřejmě o něco jiného než o substituční oprávnění či substituci vůbec. Je tomu tak i proto, že v tomto ustanovení chybí vůbec jakákoli zmínka o záměně či změně plnění.

Kopáč dovozuje, že v daném případě, kde zákon připouští účinky *datio in solutum*, jde o dání místo plnění, resp. záměnu plnění.²⁹

Datio in solutum je smlouva mezi věřitelem a dlužníkem o tom, že věřitel přijímá dlužníkem nabízenou jinou věc, než kterou dluhuje ke splnění svého závazku.³⁰

V daném případě, jak ostatní i Kopáč připouští, nejde o žádnou smlouvu mezi účastníky obligačního vztahu, mezi prodávajícím a kupujícím. Vyjdeme-li tedy z uvedeného vymezení tohoto institutu, není možno stanovisko Kopáče přijmout. Je tomu tak ještě z dalšího důvodu. Kopáč, jak již řečeno, když konstruuje *datio in solutum*, dovozuje, že „nedovolují-li předpisy země dlužníka nebo jiné právní předpisy, kterých se má použít, placení v měně, v níž byla stanovena kupní cena, je kupující povinen zaplatit v jiné měně, v níž je placení dovoleno...“.³¹

Tento závěr, který by se snad mohl spíše činit o citovaném ustanovení § 244 BGB, se však z dikce rozebíraného předpisu ZMO vůbec nepodává. Rozebírané ustanovení neobsahuje ani náznak zakotvení povinnosti dlužníka plnit (na rozdíl od plnění náhrady škody) původní závazek (tím méně oprávnění plnit v jiné měně), nestanoví však ani povinnost věřitele jiné plnění přijmout.

²⁸) Toto ustanovení v překladu autora zní takto: „Jestliže existuje povinnost platit v tuzemsku peněžní dluh, vyjádřený v cizí měně, lze provést platbu v měně říšské, ledaže by placení v cizí měně bylo výslovně vymíněno.“

²⁹) Srovnej Kopáč L., in: Bystrický R. a kol., *Právo mezinárodního obchodu*, Praha 1967 str. 253 an.

³⁰) K tomu srovnej Knapp, V., *Splnění závazků a jiné důvody jejich zániku*, Praha 1955, str. 67.

³¹) Srov. op. cit. v poznámce 29, str. 254.

Domníváme se tedy, že § 341 odst. 2 ZMO má poněkud jinou povahu, neboť se vztahuje na situace, kdy do režimu obligačního poměru zasahují jako „cizí těleso“ kogentní předpisy jiného odvětví práva. Tyto předpisy mohou činit původní plnění ze smlouvy neuskutečnitelným – brání placení v dohodnuté měně. Zákon ani nekvalifikuje tuto situaci, ani nestanoví, jaký je vliv, resp. jaké jsou účinky působení kogentních předpisů na závazek. Stanoví pouze povinnost dlužníka nahradit škodu, která v důsledku tohoto působení může vzniknout. Rozebírané ustanovení ZMO tedy upravuje pouze důsledky nemožnosti plnění, lhotejně, zda se jedná o nemožnost počáteční a nedovolenost předmětu plnění, či nemožnost následnou, tedy nemožnost splnění závazku.

Lze tedy pouze konstatovat, že rozebíraný předpis výslovně upravuje to, co se již podává – podle našeho mínění – z ustanovení § 28 a § 37, resp § 251 ZMO. Přitom v právních dvou citovaných předpisech jde o případ počáteční nemožnosti, v druhém případě o následnou nemožnost plnění.

Za pozoruhodný považujeme spíše způsob vymezení oněch kogentních předpisů, jež působí na kupní smlouvu. Následky vzniku povinnosti k náhradě škody mohou vyvolat podle tohoto ustanovení totiž nejen předpisy státu sídla dlužníka, nýbrž i předpisy tohoto druhu vůbec, pokud v důsledku jejich působení vznikne věřiteli (prodávajícímu) škoda.

S konverzí měy závazku počítá však jiné ustanovení ZMO. Ustanovení § 342 výslovně upravuje měnový přepočít pro případ plnění v jiné měně. Z dikce této právní normy („... podle smlouvy nebo právních předpisů ...“) plyne, že předpokládá jak substituční (smluvní) oprávnění dlužníka, tak nucenou substituci.

Rozebíraný předpis je významný tím, že obsahuje úpravu možných následků měnové substituce. Zakotvuje odpovědnost dlužníka za škodu, která v důsledku měnového přepočtu (měnové substituce) vznikla.

Tato zákonná konstrukce je pozoruhodná z několika hledisek.

ad a) V důsledku měnového přepočtu může dojít k různým změnám, především však v tom smyslu, že hodnota skutečně zaplacená v měně rozdílně od dohodnuté, je nižší či vyšší než hodnota původní kupní ceny. Přitom zákonodárce stanovil pouze jednostranné řešení, zvýhodňující prodávajícího. V případě, že totiž v důsledku substituce bude znevýhodněn dlužník a hodnota skutečně zaplacené částky bude nižší než hodnota stanovené kupní ceny, nemá kupující nárok na náhradu škody.

ad b) Jde o speciální druh škody v důsledku měnové substituce. Odpovědnosti za náhradu této škody nemůže se dlužník žádným způsobem zprostit. Zákon totiž nestanoví žádné exkulpační či exonerační důvody.

ad c) Zákonodárce činí touto úpravou půlom do zásady nominalismu. Kromě zlaté a měnové zákonné doložky pojišťuje postavení věřitele proti

kursovnímu riziku (kursovné ztrátě) a zajišťuje jej ještě i pro případ měnové substituce.

Lze tedy uzavřít, že ani v ZMO, ani v o. z. není přeměna měny peněžního závazku upravena. V obecné rovině se pak domníváme, že substituce měny (u obecného peněžitého závazku) nepředstavuje způsob plnění v určité měnové jednotce, kterou si např. dlužník může dobrovolně zvolit, nýbrž je změnou předmětu závazku.

Za nesprávný považujeme proto názor zastávaný van Heckem, Nussbaumem a Kahn-Freudem o tom, že závazky v cizí měně mohou být splněny v měně platebního místa (sc. bez dalšího), jestliže dlužník využije této možnosti.³²

K. Neumayer³³ tvrdí, že to mohou být výlučně předpisy jiného druhu než občanskoprávní, jež mohou přivodit měnovou substituci. Jde na rozdíl od shora popsáního jevu o tzv. nucenou měnovou substituci.

Soustředíme tedy znovu pozornost na působení čs. devizové úpravy na obsah valutových závazků. Protože čs. měna není — jak už řečeno — předmětem volného obchodování na zahraničních trzích, je vyloučeno provádět platbu v Kčs do ČSSR ze zahraničí. Cizozemský dlužník, který je např. povinen platit výživné v Kčs je tak prakticky zbaven možnosti Kčs měnu v cizině legálně nabýt a transferovat ji ve prospěch oprávněného padě počáteční nemožnost plnění anebo je dlužník povinen plnit v jiné do ČSSR. V souvislosti s tím vznikají dvě otázky. Existuje v daném případě počáteční nemožnost plnění anebo je dlužník povinen plnit v jiné měně? Obdobná situace však vzniká i v opačném poměru. Ani tuzemský dlužník nemůže svůj závazek ve prospěch zahraničního věřitele plnit do ciziny v Kčs tak, aby se mu dostalo stejného předmětu plnění; ani v jednom z obou případů by totiž nebylo uděleno devizové povolení.³⁴

Zákaz vývozu a dovozu čs. měny sice není absolutní, protože však nelze reálně uvažovat o udělení devizového povolení, má fakticky tuto povahu.

Působení kogentního ustanovení § 12 DZ si tak vynucuje měnovou substituci, a tak lze tento předpis přirovnat k již zmíněnému procesnímu pravidlu v angloamerické oblasti. V důsledku donucujících devizových

³²⁾ Srovnej van Hecke G., *Currency*, in IECL, Tübingen 1972, str. 12, Nussbaum A., *Money in the Law* (dále cit. *Money*), Chicago 1950, str. 361, Kahn-Freud O., in: A. Dicey, J. H. C. Morris, *On the Conflict of Laws*, 8. vydání, Londýn 1971, str. 884 an. Přijmout toto stanovisko znamená vnutit věřiteli jednostranným úkonem dlužníka jiné plnění, což představuje porušení zásady rovnosti stran a je zvýhodněním věřitele. Van Hecke však svůj jednoznačný a zřejmě od Nussbauma převzatý názor vzápětí koriguje, když soudí, že o možnosti přeměny měny dluhu rozhoduje právo místa plnění, tedy materiální právo občanské (srov. van Hecke, *ibidem*).

³³⁾ Neumayer K., *Internationales Verwaltungsrecht*, III. díl, Berlín 1930, str. 195 an.

³⁴⁾ Odhlížíme od případu plnění v Kčs bez devizového povolení, jehož důsledky řešíme na jiném místě.

předpisů je tedy modifikován samotný obsah valutového závazku. Z tohoto působení plynou dva důsledky:

- dlužník v cizině je oprávněn plnit v cizí měně a tuzemský věřitel v ČSSR je povinen toto plnění trpět;
- neexistence měny plnění v cizině nezpůsobuje nemožnost plnění resp. odpovědnost za škodu z toho vznikající.

Jak již naznačeno, převádí-li cizozemský dlužník valutu jakožto předmět závazku do ČSSR prostřednictvím peněžního ústavu, tuzemský věřitel valutu in natura neobdrží. Dluh mu je proplacen buď v Kčs, anebo se stane vlastníkem odběrních poukazů PZO Tuzex (dále OP), cenných papírů sui generis.³⁵

V tomto případě devizové právo zásadním způsobem zasahuje do vnitřního režimu závazku. Činnost devizové banky, která po přijetí platby ve valutách poukazuje tuzemskému věřiteli jiné plnění v Kčs či OP, má podle našeho názoru povahu jednatelství bez příkazu, jež předchází nabídkové povinnosti věřitele (devizového tuzemce) zakotvené v § 15 písm. b) DZ.

V čs. praxi existující případy měnové substituce lze zobecnit takto:

a) především jde o oprávnění dlužníka plnit dluh v jiné (domácí) měně. Toto oprávnění však musí být výslovně zakotveno v zákoně či vycházet z rozhodovací soudní praxe. Příkladem takovéto úpravy je např. náš zákon č. 191/1950 Sb., který konstitutuje alternativu facultatis ve prospěch dlužníka.

b) v některých případech konstruuji kogentní předpisy finančního práva zvláštní substituční oprávnění věřitele. Toto oprávnění však neexistuje vůči dlužníku, nýbrž vůči devizové bance, která do obligačního vztahu zasahuje na základě zmocnění devizových předpisů. Její působení, které ve vztahu k věřiteli zakládá nový právní poměr, má charakter jednatelství bez příkazu. Za určitých podmínek je věřitel se sídlem v ČSSR oprávněn požadovat od banky místo plnění v penězích vydání odběrních poukazů PZO Tuzex.

c) na rozdíl od případu obsaženého ad a) dostane se věřiteli, i když dlužník využije substitučního oprávnění, původně sjednaného plnění za předpokladu, že bylo dohodnuto v Kčs. V důsledku působení čs. devizových a měnových předpisů dochází v průběhu plnění ke dvojí konverzi předmětu závazku. Plnění je dohodnuto v Kčs, zahraniční dlužník plní ve valutě, banka pak provede substituci a čs. věřiteli vyplatí Kčs.

d) v důsledku působení devizových předpisů plní tuzemský dlužník dluh sjednaný ve valutě v Kčs, zahraničnímu věřiteli se dostane plnění podle smlouvy ve valutě. Konverzi provede peněžní ústav.

³⁵⁾ K tomu srovnej Tichý L., K právní povaze odběrních poukazů PZO Tuzex, Bulletin advokacie, leden—březen 1980, str. 1 a násl.

e) konečně v případě plnění v Kčs se zahraničnímu věřiteli nedostane tento předmět plnění, i když dlužník v této měně svůj dluh splnil. Banka přemění tuzemskou měnu na valutu, kterou poukáže věřiteli.

Lze tedy uzavřít, že autonomie vůle účastníků valutových závazků je v důsledku působení kogentních předpisů především finančního práva omezována, modifikována. Nejsou to však pouze předpisy práva finančního, nýbrž ustanovení procesních úprav a občanskoprávních a obchodněprávních předpisů. Tyto předpisy buďto valutový závazek přeměňují v alternativu facultatis nebo závazek modifikují, jestliže ukládají povinnost poskytovat jiné plnění či přijmout něco jiného oproti dohodě účastníků. Jak v případě dobrovolné měnové substituce, tak v případě měnové substituce nucené a jde o změnu původního závazku. Obsahem závazku je povinnost dlužníka platit určité množství peněžních jednotek určité měny a povinnost věřitele toto plnění převzít. Dlužník není oprávněn ani povinen plnit něco jiného, tj. platit v jiné měně, stejně jako neexistuje povinnost věřitele převzít jiné plnění. Je-li tedy plněno v jiné měně, než jak bylo původně dohodnuto, nejde o plnění původního dluhu.

2.5.2. Kolizně právní problematika měnové substituce

Jak již bylo naznačeno, existuje v nauce MPS rozšířená tendence posuzovat přepočítací oprávnění jako tzv. modalitu plnění. Otázka měny dluhu je tak vytrhována z komplexu obsahu závazku a přiřazována k aktu plnění (placení) jako relativně samostatné části obligačního vztahu. Přitom však hned na první pohled je zřejmá násilnost této konstrukce, založené na rozbití vnitřního organismu obligace.³⁶

Velmi obecná poučka o tom, že na otázku „jak“ (rozumí se jakým způsobem platit dluh) odpovídá právo místa plnění, zatímto pro zodpovězení otázky „kolik“ je rozhodný smluvní statut závazku, je chabou oporou této teorie.

V následujícím se tedy budeme zabývat problematikou měnové substituce, tentokrát z hlediska kolizních norem, a pokusíme se shora naznačenou a velmi rozšířenou teorii vyvrátit a podat adekvátnější řešení.

Kolizněprávní úprava je nutným doplňkem občanskoprávních předpisů k regulaci občanskoprávních vztahů s cizím prvkem. O MPS můžeme v této souvislosti mluvit jako o doplňku hmotněprávní úpravy. Kritériem správnosti kolizní normy je tedy především hmotněprávní úprava, ze které musí vycházet. Jinak řečeno, kolizněprávní řešení může vést k adekvátním výsledkům jenom tehdy, respektuje-li zákonitost hmotného práva.

³⁶⁾ Srovnej Küng J., op. cit., str. 41, Bosse P., Der Einfluss des Devisenrechts auf internationale Anleihen, in: Arbeiten zur Rechtsvergleichung, svazek 15, Frankfurt 1963, str. 48, Birk R., op. cit., str. 431.

V případě měnové substituce jsme dovolili, že se dotýká obsahu peněžitého (valutového) závazku. Skutečnost, že sám pojem „modalit plnění“ jako produkt MPS je v protikladu s naším předpokladem, protože toto pojetí nerespektuje materiální právo, sama o sobě svědčí o jeho nesprávnosti. Teorie o modalitách plnění má svůj základ v okolnosti určitého časového intervalu mezi uzavřením (vznikem) závazku a plněním. Tím se vlastní akt plnění jakoby osamostatňuje, což svádí k úvahám o různých způsobech jeho uskutečnění. Bylo by totiž možné tvrdit, že v případě měnové substituce jde o otázku, jež nepatří k vlastnímu obsahu peněžní (valutové) obligace, neboť vlastně nejde o „techniku“ plnění. Takto by bylo možno kvalifikovat substituční oprávnění obdobně jako určité úkony v souvislosti s převzetím plnění, např. měření, vážení, apod., tedy jako otázku incidenční. K takovému názoru vedoucímu k navázání na právo místo plnění by mohla vést i dikce ustanovení § 905, odst. 1, in fine o. z. o.³⁷ (viz již výše).

Uvedenou argumentaci je třeba odmítnout. Je sice pravdou, že otázku peněz a tedy měny přiřazuje rakouský zákonodárce k výše uvedeným technickým úkonům, nicméně z tohoto ustanovení nelze dovolit nic dalšího, než poznatek, že měna závazku, pokud nebyla určena jinak, se rovná měně státu místa plnění. Jinak řečeno, uvedené ustanovení slouží pouze k určení druhu měny, v žádném případě však neumožňuje měnovou substituci. Na podporu našeho stanoviska je třeba uvést ještě jeden argument. V praxi bývá sporným, zda jako otázku incidenční a tedy podle práva místa plnění netřeba posuzovat též otázku lhůt pro oznámení vad plnění. Již a prima vista je zřejmé, že tato otázka je neporovnatelně méně významná nežli otázka měnové substituce, kterou proto podle převažujícího názoru teorie občanského práva (na rozdíl od MPS) je třeba rozhodně posoudit podle obligačního statutu a nikoliv samostatně.³⁸

Kritizovaná koncepce považující měnovou substituci za způsob plnění vede pak k navázání otázky substitučního oprávnění na právní řád místa plnění. To přináší jako ostatně toto navazovací kritérium v každém případě další dva závažné problémy snižující podstatně význam a zejména i vyhlídky realizace tohoto pojetí. Jde o problém štěpení obligačního statutu a problém konfliktu kvalifikací.

Štěpení (dépeçage) obligačního statutu, tj. rozdílné navázání některých otázek (prvků) závazkového poměru a tudíž jejich velmi pravděpodobné odlišení posouzení z hlediska hmotněprávního, je jevem rozhodně nežádoucím,³⁹ zejména u právních vztahů synalagmatických, i když je nutno

³⁷⁾ Srovnej „...pokud se týče míry, váhy a druhu peněz, jest přihlížet k místu plnění.“

³⁸⁾ Kučera Z., Učebnice, str. 238.

³⁹⁾ Srov. kromě jiných Kučera, op. cit. v předchozí poznámce a tam uvedená literatura.

připustit, že všechny otázky jednoho právního poměru nelze vždy posuzovat podle jednoho práva a proto jednotně navazovat. Jen některé z nich však mají do té míry samostatné postavení, aby to odůvodnilo jejich odlišné posouzení (předběžné, následné a dílčí otázky, otázky incidenční). Takové postavení však ani otázka měnového přepočtu nezná a není proto správné její navázání na právo místa plnění nezávisle na obligačním statu.

V souvislosti s navázáním na právo místa plnění vzniká kvalifikační problém a celé řada otázek terminologických, od nichž však na tomto místě odhlížíme.⁴⁰

Příčina vzniku kvalifikačního problému u valutových závazků spočívá především ve značně rozdílné hmotněprávní úpravě a divergující právní praxi.

Odlišnosti plynou z rozdílného pojetí peněžitých dluhů jako obligací donosných (splništěm je sídlo věřitele) anebo přínosných (splništěm je sídlo dlužníka) a v souvislosti s tím časového určení místa plnění (zde v době vzniku pohledávky, splatnosti či skutečného plnění), pokud ovšem splniště nebylo účastníky ve smlouvě určeno.

Na tomto místě je třeba zabývat se dále otázkou, zda vzdor veškerým výhradám, které jsme uvedli, není nutné v otázce měnové substituce k *lex loci* přihlížet. Domníváme se, že tomu tak nesporně je pouze tehdy, jestliže si substituci vynucují devizové předpisy. Jde o ty případy, kdy *lex causae* a *lex loci solutionis*, který je totožný s právem bydliště (sídla) dlužníka či věřitele, se odchylují. Jinak řečeno, když *lex causae* neumožňuje substituci, předpisy devizového práva *lex loci* ji však vynucují. Vycházejíce z převládajícího názoru na působení devizových a jiných administrativních předpisů v oblasti občanskoprávních vztahů, domníváme se, že je zapotřebí respektovat devizové předpisy *lex loci solutionis* a k jejich následkům v občanskoprávní sféře přihlížet. Opačný postoj, tj. nerespektování působení těchto donucujících předpisů by znamenal vzápětí řešit otázku nemožnosti plnění, resp. odpovědnosti za škodu z ní plynoucí (viz ad 2.3.).

Je tedy zřejmé, že o otázce měnové substituce jakožto součásti obsahu valutového závazku může rozhodovat pouze *lex causae*. Obligační statut, lhostejno, zda jím je *lex contractus* nebo např. *lex loci delicti* apod., určuje totiž základní práva a povinnosti účastníků valutové obligace s výjimkami, o nichž byla řeč a které budou ještě dále rozvedeny.⁴¹

⁴⁰) K tomu blíže srovnej Küng J., op. cit., str. 13 an. Jde o to, že v jednotlivých právních řádech je především odlišně stanoven pojem „placení“ a „plnění“ peněžitých závazků, jak již o tom byla řeč (srov. pozn. č. 3), jako základní, resp. výchozí pojem pro otázku místa plnění.

Za nesprávné považujeme proto podřizovat otázku právního režimu měnové substituce právnímu řádu měny závazku. Substituční oprávnění nemá k měně vůbec žádný vztah, neboť otázka měny závazku je pro práva a povinnosti dlužníka v tomto ohledu zcela nerozhodná. Tento závěr však platí pouze pro případ substituce dobrovolné. V případě nucené měnové substituce se lex monetae uplatnění, a to tehdy, jestliže lex causae a současně i lex loci solutionis jsou od něho odlišné. Jeho účinky bude třeba posuzovat obdobně jako následky devizových a měnových předpisů, jež jsou součástí lex loci solutionis.

2.5.3. Určení měnového přepočtu

S otázkou měnové substituce souvisí úzce problematika způsobu, místa a doby konverze. Jde o obsah měnové substituce, tedy o otázku materiálního práva, které jsme v předchozí části určili jako lex causae valutové obligace. Soustředíme se tedy v první řadě na čs. úpravu a provedeme určitá srovnání s cizími právními řády.

Problematika řešená v této části se rozpadá do tří okruhů:

a) který z několika v úvahu přicházejících kursů volit, tj. zda kurs v místě plnění, či místě sídla nebo bydliště některého z účastníků nebo kurs lex causae;

b) který okamžik je rozhodný pro stanovení přepočtu, jestliže poměr měny, ve které věřitel plnění získá, a měny závazku se v průběhu doby mění;

c) který z několika kursů platných v rozhodném místě a rozhodné době bude určující pro daný vztah.

ad a)

Z předních autorů zastává pozoruhodný názor Mann,⁴¹ který soudí, že otázka měnové substituce má být sice podřizena lex loci solutionis, na otázky měnových přepočtů je však třeba aplikovat obligační statut. Z hlediska kolizněprávního jde o konstrukci, kde jeden institut (měnové substituce) je posuzován rozdílně z hlediska formálního (možnost substituce) a materiálního (otázka kursu), a tak štěpen na dvě části. Každá část je pak samostatně navazována. Tento na první pohled velmi efektní názor, který však nenašel odezvu ani v teorii, ani v praxi, je třeba odmítnout. Navrhované kolizní řešení nemá totiž obdobně jako navázání modalit plně-

⁴¹⁾ Toto stanovisko je zastáváno např. těmito významnými autory: Zittelmann E., *Internationales Privatrecht*, svazek II, Berlín 1912, str. 396, Birk R., *Schadenersatz und sonstige Restitutionsformen in internationalem Privatrecht*, Karlsruhe 1969, str. 125 Nussbaum A., *Das Geld*, str. 187, Köhler P., *Internationales Privatrecht*, 3. vydání, Vídeň 1966, str. 158, Wolff M., *Private International Law*, Londýn 1948, str. 461 aj.

⁴²⁾ Mann F. A., *Das Recht*, str. 279, a současně *Legal Aspect*, str. 329.

ní na *lex solutionis* oporu v hmotném právu. Součástí substituce je totiž i způsob přepočtu měny. Je tomu tak proto, že v některých právních rádech pozitivní úprava spojuje s úpravou substitučního oprávnění otázku určení kursovního přepočtu (srovnej např. náš směnečný a šekový zákon, úpravu NSR apod.). Tyto pozitivněprávní úpravy jsou jen potvrzením sepětí vlastní možnosti (oprávnění k substituci) se způsobem jejího provedení, čímž je stanovení poměru měnových jednotek. Některé pozitivní předpisy stanoví kurs platný v místě placení (např. § 244 odst. 2 BGB, článek 84 odst. 2 švýcarského zákona o obligacích, článek 1278 Codice civile a konečně i § 403 odst. 2 ZMO). Jak ovšem již uvedeno, není nesporné, co lze považovat za místo placení. Tak na jedné straně se jím chápe místo, kde má být platba provedena,⁴³ na druhé straně bylo judikováno, že splništěm je místo skutečného placení (plnění).

Podle našeho mínění by měl o druhu měnového kursu rozhodovat *lex cause*, což platí nepochybně pro dobrovolnou konverzi.

Jak jsme již vysvětlili, nucená substituce je institut, působící nezávisle na vůli účastníků. Předpisy finančního práva jsou kogentní povahy a neobsahují žádné oprávnění, kterého by mohl dlužník či věřitel využít. Naopak způsobují konverzi proti jejich vůli. Tyto předpisy působí na valutový vztah, nezávisle na právním řádu, kterým se řídí. Splácí-li tedy např. zahraniční dlužník dluh v cizí měně ve prospěch věřitele v ČSSR, dostane se věřiteli částka v Kčs v takové výši, která odpovídá poměru mezi valutou, v níž je dluh placen, a tuzemskou měnou. Přitom však ani na otázku stanovení tohoto poměru nemá žádný z účastníků vliv. I zde, obdobně jako v otázce samotné konverze, je zapotřebí respektovat v zásadě *lex monetae* měny státu, která podléhá devizovým omezením. Do jaké míry je nutno k těmto kogentním předpisům přihlížet, odpovíme při řešení otázek druhu měnového kursu ad c) níže.

ad b)

Jak zřejmo, je otázka stanovení okamžiku přepočtu značně komplikovaná a sotva lze najít všeobecně přijatelné řešení.⁴⁴⁾

Obecně lze konstatovat, že v kontinentálním pojetí jsou pro měnový

⁴³⁾ Např. rozhodnutí OGH z 1. 2. 1933, cit. podle *Rabelszeitschrift* 1935, str. 739.

⁴⁴⁾ K tomu srovnej Birk R., *Die Umrechnungsbefugnis bei Fremdwährungsfordernungen im internationalen Privatrecht* (dále cit. *Umrechnungsbefugnis*), *Aussenwirtschaftsdienst des Betriebsberaters*, 1973, str. 428, Dach J., *Conversions of foreign money* *AJCL* 1954, str. 155 an.

⁴⁵⁾ K tomu srovnej článek 3 a 4 dodatku Evropské úmluvy o závazcích v cizí měně (*Convention européenne relative aux obligations en monnaie étrangère*) z roku 1967. Článek 3 vychází při přepočtu z okamžiku skutečného placení, zatímco článek 4 předvidá náhradu škody, kterou představuje kursovní ztráta mezi hodnotou platby dluhu v době splatnosti a hodnoty měny skutečného placení k tomuto okamžiku. Tato dohoda, splatnosti a hodnoty měny skutečného placení k tomuto okamžiku. Tato dohoda, jejíž koncepce byla připravena asociací mezinárodního práva (ILA) na konferenci v Dubrovniku v roce 1954 a v Helsinkách v r. 1966, však ještě není účinná.

přepočet rozhodné dva okamžiky: doba splatnosti dluhu a okamžik skutečného plnění.⁴⁵

Anglický a americký právní systém vycházejí shodně především z pravidla nazvaného *breach-day-rule*. Toto pravidlo se uplatňuje v případech obligací ze smlouvy a stanoví okamžik splatnosti i v případech deliktických závazků, pro který je rozhodný okamžik nedovoleného jednání. Kromě toho rozeznává soudní praxe tzv. „*judgement-day-rule*“ jako přepočet pro procesní účely, k němuž tvoří protipól tzv. „*date of filling suit-rule*“. V prvním případě se pro měnový přepočet vychází ze stavu v okamžiku vynesení rozsudku, druhé pravidlo vychází z okamžiku podání žaloby.⁴⁶

V čs. právním řádu je tato otázka upravena v ustanovení § 342 ZMO, jehož význam spočívá především v pevném stanovení okamžiku rozhodného pro přepočet při měnové substituci v případě stanovení kupní ceny,⁴⁷ a v ustanovení § 403 odst. 2, které upravuje měnovou doložku ke kupní ceně.

V prvním případě zvolil tedy zákonodárce ze tří možných časových určení (okamžiku vzniku závazku, doba splatnosti a okamžik plnění) poslední variantu. Nebudeme na tomto místě srovnávat význam (přednosti a nevýhody) doby přepočtu s významem obou předchozích řešení, jež též přicházela v úvahu. Půjde nám v první řadě o rozbor tohoto ustanovení z aspektu valutových závazků.

Konstrukce obsažená v ZMO, tj. kombinace stanovení přepočtu do doby faktického plnění s povinností náhrady škody za kursovou ztrátu, jež stíhá pouze dlužníka, by měla být tedy účinným stimulem včasného splnění povinností. Změní-li se naopak kurs měny závazku k méně faktického plnění ve prospěch věřitele, není věřitel bezdůvodně obohacen a kursovou ztrátu, jež dlužníkovi vznikne, není povinen vracet.

Na rozdíl od některých (zahraničních) úprav, nestanoví rozebírané ustanovení (a ani jinde v našem právním řádu takový předpis není) druh přepočtu ani kurs. Rozhodnutí o tom ponechává tedy právní úprava účastníkům právního vztahu či soudu.

Jak jsme již uvedli, rozebírané ustanovení o určení doby přepočtu měny je nejen v čs. právním řádu ojedinělé. Klade se proto otázka, zda a do jaké míry je lze užít i pro vztahy, na něž ZMO nedopadá. Jinak řečeno vzniká problém možné aplikace podle analogie *iuris*. Konkrétně jde o to, zda na valutovou obligaci, která se řídí o. z., ZP či ZR, tedy před-

⁴⁶) Srovnej kromě jiných Mann F. A., *Legal Aspects*, str. 363 an., Dach J., op. cit. zejména str. 158. an.

⁴⁷) ZMO nestanoví místo, resp. stát, měnového přepočtu. O tom bude zřejmě rozhodovat ustanovení § 348 ZMO. Rozhodným přepočtem bude kurs v místě (resp. státě) placení kupní ceny.

pisu neobsahujícími obdobná ustanovení, lze aplikovat § 342 ZMO či volit jiný okamžik rozhodný pro přepočet a tedy jiné řešení.

Jde v první řadě o obecnou teoretickou otázku, zda v případě, že rozhodný předpis spornou věc (vztah) neřeší, přichází v úvahu analogie, pokud je upravena otázka v jiném odvětví právního řádu či zda má přednost vlastní nezávislé řešení.

Domníváme se, že při řešení tohoto problému je třeba přihlídnout k povaze rozhodného sporného právního vztahu a úpravě, jež by per analogiam přicházela v úvahu. Jestliže úprava obsažená v jiném předpise rozhodného právního řádu odpovídá danému právnímu vztahu, tj. upravuje právní poměr obdobný, mělo by podle našeho mínění mít přednost použití analogie. Za této situace se domníváme, že speciální pravidlo upravující jen úzký okruh vztahů obsažený v § 342 lze aplikovat na vztah, na nějž přímo nedopadá, resp. i na právní poměry, na které se ZMO nevztahuje vůbec.

Zajímavý dopad (následky) má uvedené ustanovení na procesní vztahy. Pro rozhodnutí soudu je, jak známo, rozhodný stav v době jeho vyhlášení (např. § 154 odst. 1 o. s. ř., ale obdobně další procesní předpisy jiných států). V daném případě jde tedy o problém rozporu mezi tímto procesním ustanovením a hmotněprávním předpisem, jenž stanoví za dobu rozhodnou pro přepočet okamžik, který může nastat teprve mnohem později po vynesení rozhodnutí. Domníváme se, že v daném případě nemůže soud postupovat jinak, než respektovat hmotněprávní úpravu a rozhodovat podle ní. Tím však vzniká další problém, jenž je třeba vyřešit. Jde o problém určitosti rozhodnutí, jakožto předpokladu pro jeho úspěšný nucený výkon. Jak tedy má znít enunciát rozhodnutí v těchto věcech? Máme za to, že je třeba použít slova zákona a pro okamžik přepočtu volit formulaci „podle kursu rozhodného v době plnění dluhu“.⁴⁸

ad c)

Pro odpověď na otázku, který druh kursu v daném místě a v daný okamžik přichází v úvahu, chybí ve většině států jakákoliv pozitivněprávní úprava. Určitou výjimku představuje ustanovení § 403 odst. 2 ZMO, kterým předpis je dispozitivním ustanovením pro zajištění kupní ceny.

V oblasti, kde peníze jako zboží zvláštního druhu plní všechny svoje funkce, mohou především účastníci obligačního vztahu kurs volně dohodnout. Nestane-li se tak a má-li jej autoritativním způsobem určit soud, může být velmi diskutabilní, který z existujících a mnohdy velmi odlišných kursů volit. V první řadě jde o to, zda je rozhodný kurs valut či deviz.⁴⁹ Měnové vztahy se však poměrně rychle vyvíjejí. Pro účely této

⁴⁸⁾ Srovnej dále rozbor tohoto problému v procesněprávních vztazích ad 2.5.4.

⁴⁹⁾ Srovnej Nussbaum A., *Das Geld*, str. 227, Mann F. A., *Das Recht*, str. 385, Legal aspect, str. 464.

studie je třeba vycházet z toho, že kurs vyhlášený cedulovou bankou je v současné době prakticky vesměs závazný pro peněžní ústavy daného státu. V otázce, který kurs z obou uvedených druhů zvolit, bude záležet na povaze úkonu a na tom, zda jde o plnění ve valutě, či se jedná o plnění jiných devizových hodnot (např. deviz).

V neposlední řadě je třeba zabývat se otázkou pravomoci k rozhodnutí o měnovém přepočtu.

Konkrétně jde o to, zda soud může sám určovat poměr dvou měnových jednotek, neboť stanovení takového poměru jistě nemá povahu občansko-právního, pracovního, rodinného či družstevního vztahu. Soud tedy o měnovém kursu ve věci samé rozhodovat nemůže, neboť tato otázka nepatří do pravomoci soudů (§ 7 odst. 1 o. s. ř.). Problém soudní pravomoci k samostatnému rozhodování této otázky se však neklade, jestliže určitou otázku může posoudit prejudiciálně. Rozhodováním o předběžné otázce soud nezasahuje do pravomoci jiného orgánu. Zkoumáme tedy, zda a do jaké míry může soud řešit otázku měnového kursu jako otázku předběžnou podle ustanovení § 135 odst. 2 o. s. ř.

Poměr čs. koruny k cizím měnám určuje SBČS podle § 2 zákona č. 41/1953 Sb. a § 3 písm. b) zákona č. 144/1970 Sb. Toto určení (poměr měnových jednotek) je pak publikováno v kursovním lístku jako úřední kurs. Jakou povahu má určení takto uvedeného měnového kursu? Otázka tedy cílí na právní povahu kursovního lístku, konkrétně zda kursovní lístek je tím rozhodnutím, které má na mysli ustanovení § 135 odst. 2 o. s. ř.

Kursovní lístek není nepochybně obecně závaznou právní normou, neboť nemá formu nutnou pro takový akt státního orgánu. Protože je však vydáván na podkladě zákonného zmocnění a v jeho mezích, lze na něj nahlížet jako na směrnici či normativní rozhodnutí. Kloníme se spíše k druhému řešení. První řešení má totiž slabinu v dubiózní účinnosti zákonného zmocnění s ohledem na spornost jeho obsahu a kromě toho by interní směrnice zavazovala subjekty SBČS nepodřízené. Ustanovení § 135 odst. 2 o. s. ř. má pod pojmem „rozhodnutí“ na mysli individuální akt aplikace práva. Kursovní lístek se naproti tomu vztahuje na neomezený počet případů a nelze jej tedy takto posuzovat. Z toho plyne, že otázku kursovního přepočtu si může soud určit sám. Soud však jistě není povinen takto postupovat. Slovo „může“ v daném zákonném ustanovení o. s. ř. ještě neznamená, že musí. Jak na to již bylo v nauce několikrát přesvědčivě poukázáno,⁵⁰ neodpovídají kursy uvedené v kursovním lístku kupní síle srovnávaných měnových jednotek; mají pouze evidenční charakter.

⁵⁰) Poznotek, který zveřejnili Spáčil, Bakeš a jiní v učebnicích finančního, práva je všeobecně znám. Dále srovnej např. Bakeš M., Měnové vztahy a jejich právní problematika, Praha 1973, str. 59.

Rozpor mezi skutečnou kupní silou a hodnotami uvedenými v kursovním lístku je modifikován systémem cenových přírážek a příplatků uvedených v poznámkách ke kursovnímu lístku. Ani tato modifikace však z kursových hodnot nečiní reálné přepočítací poměry. V zájmu zjištění materiální pravdy měl by proto soud volit vlastní řešení. Otázka přepočítacího poměru měla by se tak stát předmětem dokazování a soud by měl podle našeho mínění uvažovat následující aspekty: V některých případech lze valutu převést i na cenné papíry, především zakoupit za ni odběrní poukazy PZO Tuzex. Přitom kupní síla jedné jednotky OP je zhruba pětikrát vyšší než kupní síla jedné Kčs (viz dále průměrný koeficient 4,76). Protože kupní síla odběrních poukazů je založena na bázi cen valut, je třeba za základ přepočtu vzít tento poměr v případě, že čs. věřitel má nárok na získání OP podle směrnice FMF.

Zahraniční měna má rozdílnou hodnotu v závislosti na existenci několika přepočítacích poměrů. Ve vztahu k tuzemskému trhu má tak rozdílnou kupní sílu. Soudíme, že za rozhodný je tedy třeba vzít tedy ten poměr, jenž je pro věřitele nejvýhodnější a na který má ještě stále nárok. Tímto poměrem ve většině případů je poměr k OP. Zde však lze namítnout, že odběrní poukazy PZO Tuzex nejsou penězi, a že tedy nejde ani o měnový poměr. V tomto ohledu je vznesená námitka zcela důvodná, z hlediska zjištění skutečné kupní síly valuty však neobstojí. Pro zjišťování kupní síly zahraniční měny je totiž rozhodné, v jaké hodnotě lze za jednu její jednotku nabýt zboží na čs. maloobchodním trhu. K nabývání zboží za valuty slouží právě OP, které navíc lze převést na Kčs (správně prodat za Kčs) za jejich faktickou hodnotu, jež představuje rozdíl mezi úředním kursem a mezi skutečným poměrem. Stanovisko NS ČSR (označované dále jako R 29/1974) správně doporučuje při přepočtu měn v případech výživného placeného ve valutách, vycházet z kupní síly dotčených měnových jednotek. Nejvyšší soud volí tak postup odchylovající se od hodnot v kursovním lístku, čímž přiznává de facto nereálnost nejen úředního kursu, nýbrž i systému příplatků a přírážek. V uvedeném stanovisku se však neuvádí, jakým způsobem má být kupní síla zjišťována. V praxi proto soudy někdy vyžadovaly sdělení MF ČSR (SSR) o tzv. měnovém koeficientu. Obdobně jako je tomu u CPS, nevystihuje hodnota získaná násobením úředního kursu koeficientem skutečnou kupní sílu valuty, což bylo celkem zřejmé. Neadekvátnost koeficientu spočívá v jeho nesprávném zjišťování. Při jeho výpočtu se totiž vycházelo z potřeb diplomatických pracovníků, které se v mnohém podstatně liší od potřeb ve standardních situacích. Protože soud nemá možnosti zjišťování měnového kursu vlastními prostředky, musí vyjít ze zjištění již existujících a tak dospět k reálným výsledkům. Neobejde se tedy bez kursovního lístku. Hodnoty tam uvedené nemůže však použít jako konečné, neboť jsou

nereálné, bude je však považovat za určité „východisko“ pro další postup. K hodnotě, která se blíží hodnotě reálného směnného vztahu, dospěje však soud na základě násobení hodnoty úředního kursu koeficientem představovaným poměrem hodnoty OP ke Kčs. Tento koeficient, jenž v roce 1979 činil 4,63, zjistí dotazem u PZO Tuzex. Nereálnost úředního kursu a relativní jednoduchost tohoto postupu lze demonstrovat na poznatku všeobecně rozšířeném. OP lze totiž nabýt za valuty v kursu, podle něhož jedna jednotka tohoto cenného papíru se rovná jedné Kčs (kupř. 1 US \$ = 4,76 OP, tj. 4,76 Kčs). Přitom hodnota zboží získatelného v prodejnách Tuzexu za 1 OP je v průměru 4,63× vyšší než průměrná hodnota zboží, které lze nabýt v maloobchodní síti za Kčs. Tímto způsobem právo čs. věřitele nikterak nezkracuje, zejména není omezován ve svých právech tím, že by byl učen nakupovat pouze v rámci obchodní sítě PZO Tuzex. OP jsou totiž bez omezení předmětem občanskoprávních vztahů a tedy i kupní smlouvy.

Navrhované řešení není a ani nemůže být dokonalým zvládnutím uvedeného problému; to totiž spočívá v ekonomické oblasti. Snaží se však respektovat ekonomické zákonitosti v rámci současného stavu. Řešení je tedy striktně postupem de lege lata, přičemž přihlíží k základním zásadám, které ovládají zbožněpeněžní vztahy, jako základu občanskoprávních poměrů. Respektuje i zájmy čs. věřitelů v zahraničí, u nichž především nereálné kursy mohou mít za následek zmaření jejich nároků.

2.5.4. Procesněprávní otázky při určování měnového kursu

Civilní (občanskoprávní) řízení a správní proces mohou více či méně valutové poměry svými rozhodnutími ovlivnit. Na tomto místě se soustředíme pouze na řešení obecných problémů soudního řízení, které vznikají při rozhodování čs. soudů o valutových závazcích a jež se dotýkají i dvou speciálních oblastí, jež budou podrobně probrány v další kapitole.⁵¹

Prvním problémem, kterým se budeme zabývat, je otázka nucené procesní konverze měny v občanském soudním řízení. Odpověď na tuto otázku je třeba hledat především v poměru procesního práva k hmotněprávní úpravě. Obdobně jako v případě MPS lze i u občanského procesního práva mluvit o komplementárnosti ve vztahu k občanskému právu hmotnému. Znamená to, že soudní řízení je doplňkem hmotněprávní úpravy, ze které musí vycházet.⁵²

⁵¹⁾ Jde o náhradu škody, probíranou ad 3.1. a alimentární závazky, jež jsou předmětem části 3.2.

⁵²⁾ Vztah procesního a hmotného práva v anglo-americké právní oblasti je zcela jiný, než je tomu v oblasti kontinentálního práva. Proto mnohé pro nás typicky hmotněprávní instituty jsou v anglo-americkém systému práva součástí procesní úpravy (viz např. promlčení, započtení). A proto také compulsory-conversion-rule existuje jako procesní institut.

Protože neexistuje žádný procesní předpis, který by upravoval druh měny, v níž by mělo být stanoveno plnění v penězích (takovýto procesní předpis by byl nesmyslný, neboť by nerespektoval vztahy vznikající z hmotného práva), dbá soudce pouze hmotněprávních předpisů. V rozhodnutí soud tedy nemůže, pokud to nevliví z hmotněprávního vztahu, provádět konverzi. Bude-li tedy navrhováno placení ve valutě (resp. v Kčs) a podle hmotného práva má být placeno v Kčs (resp. valutě), musí soud takovou žalobu zamítnout.

Je otázkou, do jaké míry skutečnost podání žaloby (zahájení řízení) a okolnost vynesení rozsudku ovlivňují stanovení okamžiku rozhodného pro přepočtení měny (kurs), neboť tento moment je dán též hmotněprávními skutečnostmi, jako je splatnost dluhu, resp. skutečné splnění dluhu. Z důvodů shora objasněných se domníváme, že ani v tomto případě nemohou hlediska procesní předcházet hmotněprávním.

Lze tedy formulovat tento závěr: rozhodující je kurs platný v době faktického plnění a nikoliv měnový přepočtení, jenž je v platnosti v okamžiku vyhlášení rozsudku, jak by to odpovídalo například § 154 odst. 1 o. s. ř. Navrhovanému řešení nebrání ani okolnost, že okamžik relevantní pro stanovení platební povinnosti může nastat teprve v budoucnu. I tuto skutečnost může soud ve svém výroku vyjádřit, například kursem v době skutečného zaplacení.

2.6. Valorismus a nominalismus, otázky kolísání hodnoty měny a jeho důsledky pro valutové závazky

V průběhu doby dochází ke změnám hodnoty měn. Tyto pohyby mohou mít různou vnější podobu. Nejmarkantněji je změna hodnoty měny patrna v případě revalvace či devalvace, tj. oficiálně vyhlášené změny hodnoty národní měny. Posuny v hodnotě měny však probíhají i nezávisle na takovýchto opatřeních. V důsledku působení ekonomických zákonitostí dochází totiž k neustálému pohybu hodnoty měnové jednotky. Například v důsledku zejména inflačních tendencí se její hodnota snižuje.

S tímto problémem souvisí již tradiční principy nominalismu a valorismu, o nichž pojednáváme ve spojitosti s měnovými dluhy, kde se uvedené změny projevují. Nominalismus je spjat s občanskoprávní zásadou *pacta sunt servanda*, valorismus zase s principem *rebus sic stantibus*.

Je zřejmé, že devalvace postihuje věřitele, revalvace dlužníka. Přitom ke změnám může docházet od vzniku až po zánik obligace za předpokladu, že nejsou smlouveny hodnotové doložky, jež tyto projevy do jisté míry vylučují (viz shora).

Prvně se budeme zabývat kolizněprávním řešením problému. Jde totiž o to, zda v případě odlišnosti *lex monetae* a *lex causae* a při kolizích toho či onoho principu (*valorismus* či *nominalismus*) rozhoduje právní řád měny, v němž je dluh vyjádřen, či *lex causae*, jímž se řídí obligace. Domnívám se, že v současné době byl tento problém již úspěšně a jednoznačně vyřešen ve prospěch *lex causae*.⁵³

Tomuto převládajícímu názoru je třeba plně přisvědčit. Vycházíme totiž striktního oddělení věcné působnosti práva finančního (které stanoví měnovou jednotku, její hodnotu a kurs, otázku, zda došlo k revalvaci měny) a práva občanského (jež rozhoduje o tom, do jaké míry se změna hodnoty měny projeví v obligačních poměrech a zda se tedy bude vycházet ze zásady *valorismu* či principu *nominalismu*).

V čs. právu je poměr *nominalismu* a *valorismu* upraven v ustanovení 343 odst. 1 ZMO. První ustanovení vychází ze zásady *nominalismu*; při posunu v kursu o více než 10 % se přechází k zásadě *valorismu*. Tuto kombinaci obou principů stanoví zákon pro případ valutového dluhu v podobě kupní ceny.

Domníváme se však, že toto pravidlo lze převzít pro celou oblast měnových závazků, pokud budou ovládány čs. právním řádem. Per analogiam legis lze ji tedy uplatnit i pro obligace jiného druhu, než se budou spravovat ZMO. Zásadu *rebus sic stantibus* obsahuje ZR, pokud jde o alimentární závazky (§ 99). I při těchto přepočtech bude možné per analogiam iuris postupovat ve smyslu § 343 odst. 1 ZMO.

Nejsložitější bude tento postup za situace, kdy se právní vztah bude spravovat občanským zákoníkem. Tento základní občanskoprávní předpis obsahuje, jak známo, jediné speciální ustanovení vyjadřující zásadu *rebus sic stantibus* (§ 189 odst. 2). Je tedy sporné, i když někteří autoři⁵⁴ soudí jinak, zda lze pro oblast peněžitých závazků z uvedené, tento kodex ovládající zásady *pacta sunt servanda* učinit výjimku a uvedené ustanovení ZMO per analogiam aplikovat. Je si třeba totiž uvědomit rozdíl mezi ZR, kde — což je v oblasti výživného zcela pochopitelné — platí *rebus sic stantibus* jako pravidlo a běží pouze o to, co považovat za podstatnou změnu poměrů, a občanským zákoníkem, který naopak tuto klausuli uznává pouze jako výjimku ze zásady *pacta sunt servanda*.

Tato otázka bude praktická, ještě však problematičtější, půjde-li o náhradové závazky z deliktu a kvazideliktu. To proto, že za situace vztahu s cizím prvkem, který se bude řídit čs. právem, bude třeba aplikovat

⁵³) Srovnej van Hecke G., op. cit., str. 7, Kučera Zd., Učebnice, str. 285 a jiní.

⁵⁴) Viz Knappová, M., Vznik a splnění závazků k náhradě škody, Právník 1979, str. 1052, která, jak bude ještě podrobněji dále rozvedeno, pokládá klausuli *rebus sic stantibus* pro oblast o. z. za samozřejmou, aniž by byla v tomto kodexu jako princip výslovně uvedena.

nikoliv ZMO, nýbrž právě ustanovení § 415 an. o. z. Domníváme se však, vyjdeme-li ze zásad občanského kodexu, že lze připustit modifikaci nominalistického principu ve prospěch zásady valorismu obdobně, jak to stanoví ZMO.⁵⁵

Je však otázkou, zda by bylo možné i jiné řešení, byť by dopadalo pouze na určitý výsek oblasti valutových závazků. Jde o to, zda je přípustné žalovat na náhradu škody způsobenou prodlením dlužníka, v průběhu něhož došlo k devalvaci. Je sice pravdou, že v obecné rovině jsou takto vzniklé škody reparovány úroky z prodlení, představujícími paušalizovanou náhradu škody. Nároky z prodlení však nemusí mnohdy ani zdaleka pokrývat ztrátu způsobenou měnovými opatřeními. Domníváme se proto, že zásadám obsaženým v o. z. neodporuje žaloba věřitele na zaplacení náhrady škody, která je představována rozdílem mezi újmou vzniklou v důsledku devalvace měny a hodnotou úroku z prodlení.

Jak známo, obsahuje pravidlo rebus six stantibus i procesní předpis (§ 163 odst. 1 a § 163 odst. 2 o. s. ř.), jenž koresponduje s ustanovením § 93 ZR, který byl probrán shora. Naskytá se tedy otázka, zda situace, kterou zmíněný předpis upravuje (plnění v budoucnu splatných dávek a plnění ve splátkách), lze změnit rozsudek čs. soudu, jestliže se hodnota měny závazku změnila tak, že ji lze kvalifikovat jako podstatnou změnu okolností. Zkoumáme-li důkladněji ustanovení § 163 odst. 1 o. s. ř., docházíme k závěru, že jde svou podstatou o hmotněprávní předpis, jenž svěřuje soudu substituční právo bez ohledu na podstatu právního poměru, o němž je rozhodováno. Jde tedy o formálně procesní ustanovení zasahující do obsahu právních vztahů, založených již rozhodnutím soudů. Domníváme se tedy, že procesní rebus sic stantibus je třetí cestou umožňující řešení mnohdy neblahých následků, jež může mít zásada nominalizace pro oba účastníky obligačních vztahů. Přitom za podstatnou změnu okolností třeba považovat v ustanovení § 342 ZMO zakotvený posun o 10 % v hodnotě měny závazku v poměru k měně dodmácí. Navíc soudíme, že takovouto změnu může čs. soud provést bez ohledu na stanovisko, které k této otázce zaujímá *lex causae* valutového závazku.

⁵⁵⁾ Obdobný postup pochopitelně platí i v případě revalvace. Srovnej Stoll H., in IECL, svazek XI, kapitola 8, Tübingen, Paříž, New York, 1972, str. 36.

3. NĚKTERÉ VYBRANÉ PROBLÉMY VALUTOVÝCH ZÁVAZKŮ

3.1 Závazky z náhrady škody

Ve všech významnějších právních řádech může mít náhrada škody reletární podobu.⁵⁶ Je tedy peněžitým závazkem. Pojednáváme-li o obligacích ze způsobené škody, je třeba rozlišovat dva navzájem podstatně odlišné typy závazků v závislosti na dvou rozdílných druzích odpovědnosti: delikt ní a kontrakt uální, resp. mimozávazkové a závazkové. Vztahy vznikajícími porušením smluvních povinností se však zde zabývat nedeme, neboť tyto závazkové poměry nepředstavují z hlediska cílů této studie specifickou situaci, jako je tomu u závazků k náhradě škody z deliktu. Závazky k reparaci kontrakt uální škody souvisejí s původní smluvní obligací, k jejímuž porušení došlo, a proto budou sledovat, i pokud jde o měnu obligace, její režim. V tomto ohledu odkazujeme na výklad podaný již ad 2.2. Naproti tomu závazky vznikající ze způsobu škody vyznačují se v zásadě neexistencí autonomie vůle. Jde o závazky vzniklé ze zákona. To má své důsledky především v otázce určení předmětu delikt-obligace, tj. měny, v níž bude náhrada vyjádřena. Otázka určení měny, která se v právních vztazích, jež neobsahují cizí prvek, neklade, má rozhodující význam pro samotnou podstatu valutového závazku. Peníze jsou u delikt níh závazků nejen předmětem náhrady škody, nýbrž představují i její rozsah. Na rozdíl od sumárních závazků (viz ad 2.2), jejichž účastníci od okamžiku vzniku obligace znají svá práva a povinnosti, účastníci delikt ního vztahu rozsah svých práv a povinností do doby stanovení měny závazku neznají.

V souvislosti se zjišťováním druhu měny, jako předmětu valutového delikt ního závazku hrají významnou úlohu dále tyto skutečnosti: škodná událost může být časově i místně velmi vzdálena vzniku škody; závazek k náhradě škody nevzniká zpravidla současně se vznikem škody, nýbrž později; jedna škodná událost může způsobit jediný druh škody, např. škodu na věci, může však být příčinou celé řady újem, jejichž režim se řídí rozdílnými právními řády.

V dalším se soustředíme na otázku určení měny valutového delikt ního závazku, tj. otázku, která bývá v literatuře považována za velmi obtížnou.⁵⁷ I v případě tohoto druhu obligací bude v první řadě přicházet

⁵⁶) Srovnej např. Birk R., op. cit., str. 119 an.

⁵⁷) Srovnej např. Delachaux J. L., Die Anknüpfung der Obligationen aus Delikt und Quasidelikt im IPR, Zürich 1960, str. 143, Bourel J., Les conflicts des lois en matière d'obligations délictuelles et contractuelles, Paříž 1971, str. 18, Kropholler J., Ein Anknüpfungssystem für Deliktsstatus, RabelsZ 1969, str. 625., a konečně i Birk R., Schadenersatz und sonstige Restitutionen im IPR, Karlsruhe 1969, a v těchto dílech citované judikáty.

v úvahu kolizněprávní řešení, které přesahuje rámec těchto úvah, je značně obtížné a proto se jím na tomto místě zabývat nebudeme.⁵⁸ Určení rozhodného práva hmotného však na otázku stanovení měny náhrady škody odpověď ještě nedává, neboť tato otázka není v žádném právním řádu pozitivně upravena. Soudní praxe má tedy značný prostor pro úvahu. Pokusíme se proto o stanovení určitých východisek, přičemž se budeme opírat především o zásady naší občanskoprávní úpravy.

Obdobně jako čs. občanský zákoník rozlišují i jiné právní řády, pokud jde o rozsah náhrady škody, mezi škodou na věcech (majetku), imateriálními újmami i dalšími nároky poškozených. Budeme proto v dalším z tohoto členění vycházet.

Škodu na věci vymezuje nauka a judikatura shodně jako újmu spočívající ve zmenšení majetkového stavu, představující majetkové hodnoty, které bylo nutno vynaložit, aby došlo k uvedení věci do předchozího stavu.⁵⁹ V této souvislosti vzniká již celá řada problémů, které budeme analyzovat na základě několika příkladů:

a) při autonehodě ve státě x došlo ke škodě na vozidle občana státu z, kterou způsobil čs. občan. Vozidlo bylo na místě opraveno a poškozený uplatňuje u čs. soudu náhradu v měně, kterou na nákladech opravy vynaložil. Klade se tedy otázka, zda čs. soud může přiznat náhradu v měně, v jejíž jednotkách poškozený zaplatil cenu opravy, či zda poškozený může uplatňovat svůj nárok v měně státu svého trvalého bydliště, kterou vynaložil na získání valuty potřebné k zaplacení ceny služby.

b) V jiném případě dojde k autonehodě na území ČSSR, kde je též vozidlo opraveno. V témže případě zní otázka, zda čs. soud může přiznat náhradu poškozenému cizinci ve valutách, které vynaložil na výměnu za Kčs k úhradě nákladů opravy, nebo zda by čs. občan měl být uznán povinným platit náhradu pouze v Kčs.

c) Ve stejném případě však může být poškozený automobil opraven v zahraničí, a to přesto, že oprava byla možná i v ČSSR. Lze v tomto případě přiznat náhradu skutečných nákladů opravy či pouze náhradu v Kčs ve výši, kterou by poškozený zaplatil za opravu provedenou v ČSSR?

Při řešení nastolených otázek lze vycházet ze dvou možných krajních stanovisek:

- Poškozený má nárok na náhradu nákladů, které skutečně vynaložil na reparaci.
- Lze přiznat pouze nutné náklady, představující peněžitou částku v měně

⁵⁸) Mann F. A., *Das Recht*, str. 197, mluví o nejtemnějším místě peněžitých závazků právě v souvislosti s otázkou určení měny náhrady škody.

⁵⁹) Švestka J., *Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku*, Praha 1966, str. 39 a R 55/71.

státu, kde bylo možno bez vynaložených dalších prostředků reparaci ještě provést.

Prvé řešení tedy znamená, že náhradová obligace je vyjádřena v měně, o kterou se zmenšil majetek poškozeného, tj. zpravidla v měně státu jeho trvalého bydliště. Druhé řešení předpokládá jako měnu náhradového závazku měnu státu, kde bylo možné provést opravu s vynaložením nejnižších nákladů.

Ze zásady ekvivalence a rovnosti účastníků občanskoprávních vztahů však plyne, že při úvaze ohledně možných řešení je třeba přihlédnout i k hlediskům sledovaným poškozeným, především pak vzít v úvahu hledisko právní jistoty a předvídatelnosti. Pro občana, nacházejícího se v cizině, je adekvátní přizpůsobení se hodnotovým relacím mnohdy značně odlišným od těch, ze kterých vychází ve své vlasti. Z tohoto důvodu zdá se být zcela přiměřeným přiznat zahraničnímu poškozenému náhradu v té měně, kterou (byť zprostředkovaně), k reparaci újmy vynaložil. Poškozenému čs. občanu by měla být podle našeho názoru přiznána náhrada v té měně, kterou skutečně za opravu zaplatil, nebo v Kčs v přepočtu, kterým vynaloženou valutu získal. Slavní spojení obsažené ve výše uvedeném vymezení věcné škody („...hodnoty, které bylo nutno vynaložit...“), nelze vykládat tak, že lze přiznat pouze náhradu v té měně, ve které by bylo možno objektivně opravu provést.

Kloníme se tedy k názoru, že je třeba vycházet z měny, která na opravu věci byla skutečně vynaložena.

Z poněkud jiných předpokladů však vychází škůdce (např. čs. občan), který způsobí škodu cizinci, jak je uvedeno ve druhém shora naznačeném příkladu. Tu je třeba, s výjimkou úmyslné škody, kterou nutno vždy nahradit v měně skutečného plnění poškozeného, diferencovat. Ve valutě je tak možno přiznat náhradu za opravu, kterou v tuzemsku nelze provádět vůbec anebo se značnými průtahy. Naproti tomu pouze v tuzemské měně bude možno vyčíslit náhradu, jestliže reparace lze v tuzemsku dosáhnout s podstatně nižšími náklady bez nadměrných průtahů, a to i když náklad ve skutečnosti byl vyložen v cizině ve valutách.

Poněkud jiná hlediska bude třeba aplikovat v případech náhrady jiné škody (ušlý výdělek, ušlý zisk) a dalších imateriálních újem, jako náhrad bolestného a ztížení společenského uplatnění. Zde je totiž pojmově vyloučeno vycházet z měny vynaložené na reparaci újmy. Východiskem pro řešení zde bude účel náhrad imateriálních újem, které se upínají bezprostředně k osobě poškozeného. Náhrada za tyto újmy by pak měla zlepšit osobní situaci poškozeného. Proto náhradový závazek by měl být určen v měně státu, kde jsou situovány životní zájmy poškozeného. V případě škod na zdraví by to měla být měna státu obvyklého pobytu poškozeného, v případě ušlého zisku měna státu sídla podniku závodu či oblasti,

kde by bylo zisku dosaženo, nebýt škodné události. Zatímco v případě náhrady škody způsobené na věci mají určitý význam kritéria, vypracovaná naukou MPS pro kolizní řešení, jsou, jak vidno, k určení měny náhrady imateriálních újem relevantní hlediska jiného druhu. Pro stanovení měny náhrady věcné škody může mít rozhodující význam např. i místo protiprávního jednání či místo vzniku škody, tj. místo, kde byly poškozeným vynaloženy náklady na opravu věci. V případě nemajetkových újem stojí v popředí místo trvalého bydliště či sídla poškozeného, tedy hledisko pro kolizní řešení deliktního vztahu jinak zcela nerozhodné. Obdobně v tomto případě na rozdíl od určení měny náhrady věcné škody nehraje roli zájem škůdce.

Zejména někteří autoři⁶⁰ považují za nutné převádět některé nároky, jež mají relativně samostatnou povahu, a které vznikly v rozdílných peněžitých jednotkách (měnách), na měnu společnou. Odůvodňují takovýto postup jednak zájmem poškozeného, jednak zásadou hospodárnosti soudního řízení. Domníváme se, že žádný z uvedených argumentů k ospravedlnění naukou navrhovaného postupu neobstojí. Samotná argumentace na podporu uvedených názorů není přesvědčivá, jestliže např. zájem poškozeného je odůvodňován velmi vágně. Ostatně, jak jsme již uvedli, otázka měny deliktního závazku a otázka jeho plnění mohou být v praxi dvě rozdílné věci. Tak např. v důsledku nucené měnové substituce je možné, že poškozenému budou jeho nároky za jednotlivé dílčí újmy vyplaceny v jediné měně státu jeho bydliště, i když soudním rozsudkem jsou vyjádřeny v měnách rozdílných. Konečně soudíme, že ani zmíněná zásada hospodárnosti řízení nemůže podstatně oslabit řešení zde navrhované.

3.2. Výživné jako další příklad zákonného závazku valutového

Druhým typem hodnotového a zároveň zákonného valutového závazku je výživné. Tento typ závazků vzniká ze vztahů s mezinárodním prvkem a tvoří zřejmě většinu mezinárodněprávní agendy čs. soudů. Proto také v této oblasti existuje i rozsáhlejší judikatura a navíc dvě publikovaná stanoviska NS ČSSR.

Máme na zřeteli především čs. soudní praxi, a proto budeme v dalším vycházet z toho, že podle hraničního kritéria je pro alimentární vztah rozhodné čs. právo — zákon o rodině. Tento *lex causae* je rozhodný pro stanovení měny závazku. Protože — jak již uvedeno — ani v čs. právním řádu neexistuje předpis určující, v jaké měně by měly být peněžní zá-

⁶⁰) Srovnej Birk R., op. cit., str. 134.

vazky stanoveny, je otázkou nauky a praxe stanovit měnu tohoto závazku.

Jako východiska pro řešení jsou rozhodná tato hlediska:

- místo platiště (splniště), jehož určení však může být sporné;
- působení devizových předpisů jak ve státě povinného, tak ve státě oprávněného;
- kursová problematika je komplikovaná nejen zjišťováním kupní síly valuty v ČSSR, nýbrž i nutností brát v úvahu kupní sílu valuty ve státě povinného.

Výživné je majetkovým plněním, jehož poskytnutím se zmenší majetkové hodnoty oprávněného. To však specifikem tohoto poměru není. Charakteristický se zdá být zejména v případě nezletilých zájem oprávněného na efektivním plnění, na urychleném a včasném uspokojení jeho materiálních potřeb.⁶¹

Skutečností, jež značnou měrou mohou ovlivnit zájmy účastníků rozebíraného rodinnoprávního vztahu, je působení měnových a devizových předpisů.

Konkrétně může jít o následující problémy: z neexistence čs. měny ve státu dlužníka (povinného) plyne neexistence kursovního přepočtu v tomto státu. Neexistence čs. měny v zahraničí svědčí o určité omezenosti jejich funkcí jako peněz, neznamená sice pro dlužníka nezaviněnou nemožnost plnění, může však ztěžovat uspokojení věřitele (oprávněného).

Obdobně by mohlo působit těžkosti, jestliže by povinný svoji povinnost plnil do ciziny v čs. měně, jejíž vývoz je de facto zakázán, jak vysvětleno ad 2.2.

Tyto okolnosti vedou tak k závěru, že z hlediska oprávněného zájmu věřitele bylo by prospěšnější určit výživné v měně státu bydliště povinného.

Základní a pro další vývoj soudní praxe určující stanovisko Nejvyššího soudu ČSSR označované jako R 29/1974 vychází — zkoumaje otázku určení výživného v cizí měně — z místa plnění a označuje svůj postup za poplatný zásadě locus legis actum Toto pravidlo zde však podle našeho mínění nemá místo a ani sám Batiffol,⁶² z něhož je evidentně čerpáno, je nepoužívá pro případy rozebíratelné. Jeho význam spočívá totiž v určení právního řádu rozhodného pro formu právního úkonu.

Zaměříme se proto na význam místa plnění z hlediska určení měny alimentárního závazku. Vpředu jsme v obecné rovině uvedli sporný význam tohoto hraničního kritéria. Jak tomu je v rozebíraném případě?

⁶¹) Srovnej Birk R., op. cit., str. 84, též však rozhodnutí 1752 (Vážného sbírky), stanovící, že „výživné děcka je splatným v místě, kde je dítě ve výživě a v měně toho státu“. V dalším judikátu (Vážný 3885) je však uváděno, že „se výživné určuje v KČs, i když dítě žije v cizině a otec je v ČSR“.

⁶²) Srov. Batiffol H., *Traité élémentaire de droit international privé*, Paříž 1955, str. 677.

Jak již uvedeno, většina alimentálních vztahů projednávaných čs. soudem se bude spravovat čs. právem. Za tohoto předpokladu a za situace, kdy bydlíště povinného se nachází v cizině, je plnění peněžitého dluhu určeno ustanovením § 82 o. z. Čs. zákonná úprava (na rozdíl od většiny úprav zahraničních) pojímá peněžitý dluh jako přínosnou obligaci, a splnění je proto podle této koncepce v cizině. To samo o sobě však nemá určující význam pro stanovení předmětu této obligace s cizím prvkem. Je sice pravda, že je obvyklé plnit dluhy v měně státu, kde se nachází plniště. Toto pravidlo ovšem platí především pro smluvní vztahy, k jejichž vzniku přispívá vůle účastníků, nikoli pro obligaci vzniklou ze zákona, o jejímž předmětu rozhoduje autoritativně soud. Spornost místa plnění se stane zřejmou ve vykonávacím řízení u zahraničního soudu. Zde totiž může povinný oprávněně namítat, že místo plnění je naopak ve státě trvalého bydliště oprávněného, neboť podle hmotného práva státu výkonu jde o dluh dohodový, a proto by mělo být výživné určeno v měně československé.

Pomineme však prozatím naposledy uvedený argument, neboť je třeba vypořádat se s některými otázkami plnění peněžitého závazku.

Koncepce přínosnosti peněžního dluhu, z níž čs. úprava občanského zákoníka vychází, zvýhodňuje dlužníka. Tomu stačí poukázat peněžitou částku prostřednictvím banky či pošty a tím svoji povinnost splnil. Neodpovídá tedy za to, zda oprávněnému bylo výživné skutečně poukázáno.

V poslední době se vyskytly názory, jež jsou podle našeho mínění v rozporu s tímto pojetím. Prvým názorem je stanovisko KS Brno, obsažené v rozsudku tohoto soudu ze 14. 1. 1981, sp. zn. 19 Co 387/80. Podle právní věty obsažené v tomto rozhodnutí předpokladem splnění peněžitého dluhu, který se plní prostřednictvím pošty podle ustanovení § 82 o. z., je skutečnost, že poukázaná částka byla věřiteli doručena. Kritizovaný názor opomíjí ovšem podstatu přínosného dluhu. Byl-li dán poště či peněžnímu ústavu správný příkaz ohledně adresy příjemce (věřitele), není věcí dlužníka, že věřitel plnění neobdržel. Za výsledek dlužník neodpovídá.

Podle Baráta⁶⁶ je povinen náklady transferu platit zahraniční dlužník (povinný). Ani tento názor není podle našeho mínění přesný. V zásadě je totiž třeba rozlišovat dva druhy bankovních či jiných druhů transferu. Peněžní úřad, resp. pošta, u nichž je platba poukázána, požadují úhradu svých nákladů. Pochopitelně, že tyto je povinen uhradit dlužník, jinak by peněžní prostředky nebyly ani k transferu přijaty. Je však možné, a to je druhá stránka problému, že poukazované částky si odečte zdejší peněžní ústav na úhradu svých nákladů. Činí tak vlastně svévolně bez jakéhokoliv příkazu. Oprávněnému se tak dostane výživného v hodnotě

⁶⁶) Barát A., Plnění výživného na maloletné děti, Socialistické soudnictvo, č. 2/1980, str. 20 an.

nižší, než kolik činí částce dlužníkem poukázané. Pokud má Barát na mysli tento případ a shledává-li povinného odpovědným za nedodržení platební povinnosti, pak se mýlí. Takovýto názor je v rozporu se zákonou dikcí ustanovení § 82 o. z. Je totiž třeba si uvědomit, že dlužník řádně svůj dluh splnil poukázáním peněžité částky odpovídající částce výživného. Naproti tomu již neopovídá za to, zda poukázaná částka výživného oprávněnému došla, ledaže by uvedl nesprávnou adresu.

Ohledně problematiky stanovení měny výživného lze uzavřít, že koncepcí splnění dluhu (donosná či přínosná obligace) není sama o sobě rozhodující a její význam spočívá v souvislosti s působením devizových a měnových předpisů. Není-li měna stanovena přímo v právním řádu, je rozhodná úvaha soudu, který by měl působení těchto předpisů brát v úvahu.

Na příkladu výživného, jako hodnotového valutového obligace je zřejmé, do jaké míry je otázka měny závazku těsně spjatá s obsahem obligace — s hodnotou výživného. Již zmíněné stanovisko NS ČSSR vychází z úředního kursu, stanoví však povinnost soudu přihlížet ke kupní síle valuty, v níž bude výživné určeno, a kupní síle čs. koruny. Stanovisko neuvádí, jakým způsobem má soud kupní sílu zjišťovat.

Tato situace vedla podle našich informací k tvorbě koeficientu ministerstvem financí ČSR, kterým soudy úřední kurs upravovaly. Ani takto stanovený měnový přepočít nevyjadřoval reálný poměr kupních sil té které valuty a Kčs (srov. 3.5.4.).

Nepřiměřenost úředního kursu, který je v rozporu především s kupní silou určovaného hodnotového poměru dvou měn, se zračí právě na alimентаčním poměru s cizím prvkem. Při stanovení výživného je totiž třeba přihlížet k poměrům obou účastníků, žijících v odlišných ekonomických podmínkách. Určité řešení při zjišťování kupní síly obou měn představuje existence systému odběrních poukazů PZO Tuzex. Jedním z důvodů existence zvláštního druhu nákupní sítě PZO Tuzex se speciálními od maloobchodních cen se odchylujícími cenami je především služba cizincům, aby při pobytu v ČSSR mohli nakupovat zahraniční zboží za světové ceny. Čs. koruny, uvedené na OP, tedy jednotky těchto cenných papírů, nejsou čs. zákonnými penězi (měnou), což je zřejmé již z poznámek ke kursovnímu lístku, především však by takováto jejich funkce byla v rozporu s ustanovením § 1 zákona č. 41/53 Sb. o peněžní reformě.

Z porovnání poznámky 4 a 7 ke kursovnímu lístku SBČS vychází i stanovisko R 26/80, když připouští možnost přihlížet k existenci odběrních poukazů, které však podle tohoto judikátu mají hodnotu pouhých 1,75 Kčs. To však je a prima vista zřejmá nesprávnost, neboť hodnota zboží nabytá za jednotku OP (tzv. tuzexovou korunu) neodpovídá hodnotě věci nakoupených za maloobchodní cenu ve výši 1 Kčs, ale přesahuje i hodnotu

1,75 Kčs. Nesprávnost úvahy obsažené v judikátu NS ČSSR plyne z následujícího příkladu:

Nakupoval-li by někdo OP za 1,75 Kčs, ať již za účelem pořízení věci za ně v prodejnách PZO Tuzex či dalšího prodeje, mohl by se dopustit trestného činu spekulace podle § 117 tr. zákona.

Kupní síla zahraniční měny se tak cum grano salis rovná hodnotě zboží nakoupeného v prodejnách Tuzexu. Zboží stejného druhu se však zpravidla v maloobchodní síti nevyskytuje, a i kdyby tomu tak bylo, porovnání cen by mohlo být opět ošidným, neboť tvorba maloobchodních cen nemusí respektovat kritéria rozhodná pro vyjádření poměru kupní síly dvou měnových jednotek.

Nejvýstižnějším prostředkem porovnání kupní síly je podle našeho názoru koeficient pro zjištění hodnoty OP vedený u PZO Tuzex (viz ad 2.5.3).

Ani toto řešení by však nemuselo být vždy adekvátní. Především proto, že vychází z úzkého sortimentu zboží a nepřihlíží vůbec k cenám služeb.

Zde je totiž zřejmé, jaké je specifikum výživného v mezinárodních právních vztazích. Ani seberealnější kurs totiž nemusí vyřešit otázku výše plnění. I za existence reálného měnového kursu mělo by se tedy přihlížet k určitému korektivu, který by přivedl na společného jmenovatele možnosti povinného a potřebu oprávněného. V této souvislosti by mohlo být určitým měřítkem srovnání soudní praxe dotčených států, tedy postup, který R 26/80 zavrhuje. Názor vyslovený v tomto stanovisku, že nemá význam, provádí-li čs. soud šetření o výši obvyklého výživného pro dítě určitého věku, které je soudy obvykle vyměřováno ve státu, kde povinný žije, je přinejmenším unáhlený. Čs. soud je totiž kromě jiného povinen zajistit účinnou ochranu práv účastníků řízení (§ 6 o. s. ř.). Měl by se tedy již v nalézacím řízení zabývat otázkou prosaditelnosti jím judikovaného nároku, a měl by tak dbát na vykonatelnost svého rozsudku v zahraničí, tj. ve státě povinného. Přitom by měl vzít v úvahu, že naprostá nepřiměřenost výše výživného může v některých případech vést k odmítnutí výkonu rozhodnutí z důvodů rozporu s ordre public státu výkonu, byť z hlediska převládajícího chápání výhrady veřejného pořádku by šlo o postup neodůvodněný. Přinejmenším však nepřispívá nepřiměřeně vysoké výživné (ke kterému se může dospět za použití úředního kursu, a právě tak i ještě při použití koeficientu 1,75) k rychlé ochraně, ke které má řízení směřovat, neboť povinný tím spíše může proti rozhodnutí brojit a tím plnění své povinnosti oddalovat.

3.3 Problémy vykonávacího řízení

Velmi problematickou tématikou je vykonávací řízení ohledně rozsudku, ukládající plnění v cizí měně. Nejvyšší soud ČSR, který se touto problematikou — byť nikoliv v přímé souvislosti s vykonávacím řízením — zabýval, zaujal stanovisko ke znění enunciatu s ohledem na jeho vykonatelnost u čs. soudu. Rozsudek sp. zn. 3 Cz 80/75 konstatoval substituční oprávnění povinného ve formě facultas alternativa, když vyslovil tento výrok: „Žalovaný je povinen zaplatit žalobci částku X s příslušenstvím v jeho prospěch na devizový účet ve valutě u devizové banky do tří dnů od právní moci rozsudku, a v případě, že tak žalovaný nemůže učinit, je povinen tuto částku s příslušenstvím nakoupit u devizové banky za Kčs a složit ji ve prospěch žalobce na jeho devizový účet u devizové banky do tří dnů od právní moci rozsudku.“

Dříve než zaujmeme stanovisko k tomuto řešení, je třeba vyjasnit některé obecnější otázky. Nejprve je nutno zkoumat možnosti výkonu rozsudku znějícího na cizí měnu z hlediska forem a způsobů výkonu rozhodnutí podle čs. pozitivní úpravy. Rozhodným kritériem pro posouzení volby konkrétního způsobu exekuce je povaha povinnosti ukládaná v exekučním titulu. Jde tedy o to, zda se jedná o peněžité plnění či plnění nepeněžité. Jak plyne z předchozích výkladů, je třeba plnění v cizí měně přiznat úlohu peněz. Jestliže by tomu tak nebylo, nemohli bychom ani uznat např. splnění vyživovací povinnosti ve valutách a vůbec by se nemohla v enunciátech rozhodnutí čs. soudů objevovat spojení jako: „je povinen zaplatit částku x v měně a“. Kdyby totiž valuty v případě obecného valutového dluhu neměly úlohu peněz, nýbrž jiných věcí, musel by rozsudek ukládat povinnost zahraniční peníze vydat, předat apod.

V případě rozhodnutí, ukládajícího plnění ve valutách čs. občanu s trvalým bydlištěm v ČSSR, liší se situace jeho výkonu od běžného exekučního titulu ukládajícího peněžité plnění v zásadě ve dvou směrech: s ohledem na devizověprávní úpravu v ČSSR (§ 15 DZ) nevlastní totiž zpravidla čs. občané, devizoví tuzemci, valuty. Nemají totiž žádný zdroj cizí měny; ve valutě nepobírají mzdu ani jiný příjem, a nemají pohledávky v cizí měně.⁶⁴

Druhou podstatnou skutečností, která vytváří určitou překážku výkonu je, že vykonávací řízení (nejen československé), jež je do určité míry jistým technickým prostředkem k vydobytí přiznaných nároků, není na po-

⁶⁴) Pokud devizoví tuzemci výjimečně takovýto příjem mají, má plátce příjmu (např. důchodu) zpravidla sídlo v cizině. Obdobně tomu může být i v případě (mimořádném) jiného poddlužníka povinného. Sotva však lze uvažovat o úspěšnosti exekučního řízení v těchto situacích, neboť zahraniční subjekty nejsou povinny respektovat příkazy čs. soudu. Proto jsou takovéto příkazy nevynutitelné.

hledávky v cizí měně prostě zařízeno. Jedinou výjimkou mezi exekucními předpisy představuje švýcarská úprava, jež zakotvuje výslovně způsob výkonu rozhodnutí, ukládající plnění ve valutě (Schuldbetreibungsgesetz z 11. 4. 1889, článek 67).

Po tomto teoretickém výkladu zvažme význam a možné důsledky postupu doporučeného v citovaném judikátu Nejvyššího soudu. Odhlédneme-li od skutečnosti, že rozsudek zde formuluje alternativu facultas, zbývá posoudit účinnost eventuálního výroku, kterým se ukládá povinnost k nepeněžitému závazku. Vykonávané rozhodnutí se má podle názoru Nejvyššího soudu realizovat ve smyslu § 351 odst. 1 o. s. ř. ukládáním pokut, jimiž se povinný donucuje k plnění svého závazku.

Vzhledem k ustanovení § 257 o. s. ř., podle něhož lze nařídit a provést výkon rozhodnutí jen způsoby upravenými v tomto zákoně, nemuselo by toto řešení vést k uspokojivým výsledkům. Jestliže by totiž žalovanému byla uložena povinnost platit vyšší částku, než je uvedená částka pokut, stanovená § 351 odst. 1 o. s. ř. (20 000 Kčs), bylo by pro povinného výhodnější zaplatit pokutu, nežli plnit judikovanou povinnost. Pak by však oprávněný zůstal neuspokojen a bylo by pouze možné uvažovat o tom, aby se v případě vzniku škody v důsledku nesplnění povinnosti povinným domáhal její náhrady ve zvláštním řízení. Jak je zřejmé, není v takovýchto případech toto řešení nejvhodnější. Bylo by však lépe volit následující výrok:

„Žalovaný je povinen zaplatit žalobci částku x ve valutě s příslušenstvím a nahradit náklady řízení v jeho prospěch na devizový účet u devizové banky do 3 dnů od právní moci rozsudku a v případě, že tak žalovaný nemůže učinit, je žalobce oprávněn si na náklady a na nebezpečí žalovaného opatřit částku x s příslušenstvím ve valutách.“

V případě takto formulované náhradní povinnosti by se vynucovalo plnění peněžitých částek a zde pak jsou nesrovnatelně výhodnější možnosti úspěšného uspokojování práva žalobce. V úvahu totiž přicházejí čtyři způsoby výkonu rozhodnutí ve smyslu § 257 odst. 1 o. s. ř.

V čs. právním řádu však existuje ustanovení, které s výkonem plnění ve valutách přímo počítá a jež vede k důvodnému zamyšlení nad tím, zda není možno řešit otázku výkonu zcela jiným způsobem. Zmíněné ustanovení je obsaženo v § 30 devizového zákona.⁶⁵

Z ustanovení § 30 nevyplývá, neboť z jeho dikce to nelze zjistit, v jaké

⁶⁵) „Peněžitou částku, která má být na základě výkonu soudního rozhodnutí vydána devizovému cizozemci, jakožto věřiteli, složí soud, popř. nařídí složit ve prospěch oprávněného u devizové banky. K převodu takové částky do zahraničí není třeba povolení, jde-li o plnění závazku vzniklého v souladu s ustanovením § 14 z mezinárodního obchodu, z mezinárodní dopravy a mezinárodního zasilatelství; jinak lze částku převést do zahraničí jen s povolením SBČS, leč by šlo o plnění závazku, při jehož vzniku bylo již o povolení úhrady rozhodnuto“.

měně má být peněžitá částka, kterou má banka transferovat do ciziny ve prospěch zahraničního věřitele, soudem složena. Jak však plyne z komentáře k DZ,⁶⁶ počítá základní devizový předpis s tím, že soudem složená částka bude čs. měna. Z toho lze vyvodit, že v daném případě jde o speciální předpis do určité míry „procesnětechnického“ charakteru umožňující transfer dluhu do ciziny v některých případech bez devizového povolení, kterého by bylo za platnosti předchozího devizového zákona vždy zapotřebí. Toto ustanovení velmi ulehčuje postavení věřitele, jenž by jinak musel žádat o povolení transferu, pokud by ovšem tato povinnost nemusela být ukládána dlužníkovi. Jestliže se tedy v citovaném rozsudku Nejvyššího soudu spatřuje řešení v převedení povinnosti dlužníka platit na nepeněžitě plnění, přehlíží se existence uvedeného ustanovení DZ a situace se komplikuje zejména z hlediska věřitele. Z obecných úvah o substitučním plnění (2.2.) plyne, že ani uložení povinnosti plnit ve valutách neznamena de facto zmaření závazku (nemožnost plnění), neboť právní úprava připouští možnost a mnohdy současně ukládají povinnost plnit v tuzemské měně. To se konečně nepřímo podává i z existence rozebíraného ustanovení § 30 DZ. Je proto nadbytečné uvádět ve výroku ukládajícím plnění v cizí měně stejně jako i ve výroku eventuálním popis techniky plnění dluhu. Stejně jako u peněžitého dluhu vyjádřeného v měně tuzemské, kdy soud blíže nekonkretizuje techniku placení (např. tak, že by citoval ustanovení § 82 o. z. apod.), je nadbytečné uvádět tyto „technické“ údaje do výroku ukládajícího placení ve valutě. Není dokonce nezbytné zmiňovat se o technice placení ani v odůvodnění rozsudku (obdobně se touto otázkou nezabývá soud v případě placení v tuzemské měně). Podle našeho názoru postačí základní výrok o plnění ve valutě, popř. s uvedením rozhodného druhu přepočtu a jeho doby. Při dobrovolném plnění pak dlužník složí do banky tolik Kčs, kolik podle rozhodného kursu odpovídá v daném okamžiku hodnotě valuty, která je předmětem závazku. Neplní-li dlužník podle rozsudku dobrovolně, podává se z dosavadních výkladů zcela jednoznačný závěr: oprávněný může navrhnout výkon rozhodnutí jedním ze způsobů uvedených v ustanovení § 257 odst. 1 o. s. ř., jako v případě rozhodnutí ukládajícího placení peněžité částky v Kčs. Výkon rozhodnutí lze tedy provést srážkami ze mzdy, příkázáním pohledávky, prodejem movitých a nemovitých věcí. Soud pak provádí výkon v okamžiku, kdy na konto banky může podle jejího sdělení uložit částku v Kčs odpovídající (podle druhu a okamžiku rozhodného přepočtu) hodnotě valuty, která je transferována do ciziny na adresu věřitele (oprávněného). Tento postup neznamena ani novaci, ani změnu původního obec-

⁶⁶⁾ Srovnej Devizové právo československé, výklad základních devizových předpisů, SBČS, Praha 1972, str. 200.

ného valutového závazku v alternativní obligaci. Jde pouze o techniku výkonu rozhodnutí v případě, že dlužník nevlastní valuty.⁶⁷

Nelze však vyloučit, že dlužník valuty vlastní, a to buď na hotovosti či na valutovém účtu u devizové banky. V daném případě je třeba prová-
dět výkon prodejem movitých věcí. Má-li povinný valuty v hotovosti, přichází v úvahu postup podle § 323 o. s. ř. s omezením uvedeným v § 322 písm. d) o. s. ř. U druhé eventuality, to je v případě existence valutového účtu, postupuje soud podle § 334 o. s. ř.

Valuty v hotovosti, či valutový vklad pak soud převede devizové bance, jež provádí transfer do ciziny. Nejběžnějším způsobem exekuce budou však srážky ze mzdy. Průběh výkonu se nebude o mnoho lišit od „klasického“ způsobu dobývání pohledávky v čs. měně. Rozdíl bude spočívat pouze v tom, že plátce mzdy bude po právní moci usnesení o nařízení výkonu rozhodnutí poukazovat srážky na konto soudu (i když by bylo též možné ukládat je přímo u banky) do doby, než je k dispozici částka v Kčs, jejíž hodnota se rovná hodnotě dlužné valuty.⁶⁹

Лубош Тихы

К ПРОБЛЕМЕ ДЕНЕЖНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ В ГРАЖДАНСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЯХ С МЕЖДУНАРОДНЫМ ЭЛЕМЕНТОМ

Резюме

Цель статьи состоит в исследовании некоторых проблем денежных обязательств, которые относятся к нескольким правопорядкам. Дело касается обязательств, предметом которых являются деньги (валюта) одного государства, остальные элементы относятся к правопорядку других государств: валютные обязательства.

Денежные обязательства в нашем понимании представляют собой обязательственные отношения, предметом которых являются деньги в качестве платежного средства. Валютные обязательства — это вид денежных обязательств. Также валюта может в принципе играть роль денег (всеобщего эквивалента) и поэтому нельзя считать ее в этом смысле чем-то от денег отличающимся. Об исполнении в валюте участники обязательственного отношения могут договориться, валюту, однако, нельзя авторитарно установить предметом договорного обязательства. Для валютных обя-

⁶⁷) Je jenom otázkou, zda v případech výslovně neuvedených v § 30 je třeba povinnost k devizovému povolení k transferu ukládat dlužníku, či zda je věcí věřitele, aby si takového povolení opatřil.

⁶⁸) Podle našeho názoru nehraje v tomto ohledu roli, zda povinný má devizové prostředky s povolením devizového orgánu či nikoliv.

⁶⁹) Při dobrovolném plnění končí povinnost dlužníka složením částky v Kčs v množství podle rozhodného kursu, jenž sdělí banka ve smyslu výroku soudu s tím, že dlužník dá bance příkaz k úhradě do zahraničí. Za transfer odpovídá banka. Věřitel pak v případě vadného plnění může svůj nárok uplatňovat pouze proti peněžnímu ústavu.

зательств специальное значение имеют предписания девизного и валютного законодательства. В силу указанных административных предписаний чс. валюта не выполняет все функции денег, не является предметом торговли за границей. Валютный закон запрещает платить кронами из заграницы в ЧССР и наоборот; им запрещается вывоз и ввоз чс. валюты. Этим и определяется основа т. наз. принудительной валютной субституции, реализуемой, в частности, в деятельности девизных банков, которые в связи с исполнением в валюте в ЧССР функционируют в качестве лиц, действующих без поручения. Без дачи согласия со стороны чс. кредиторов они меняют исполнение в валюте, переводимой из заграницы, на национальную валюту, или же согласно выбору кредитора на ценные бумаги своего рода — сертификаты ВТО Тузекс.

Определение валюты обязательства представляет собой важную проблему в случае т. наз. законных облигаций, когда воля участников не имеет, по сути дела, решающего значения, в то время, как в случае договорных обязательственных отношений неопределенность относительно вида валюты долга представляет собой исключительное явление. Вопрос об определении валюты призван решать не международное частное, а материальное право (*lex causae*). Так, как однако, ни в каком правопорядке не имеется позитивного предписания, определяющего вид валюты для определенного типа облигаций, то установление общих правил для определения валюты обязательства является делом науки и судебной практики. Типичный и весьма важный институт представляет собой вышеуказанная валютная субституция, которая имеет две формы (принудительную и добровольную).

В первом случае изменение валюты обязательства вызывают валютные правила императивного характера, во втором же предписания гражданского права позволяют должнику исполнение в валюте, отличающейся от валюты обязательства, прежде всего в национальной валюте. Валютная субституция представляет собой изменение обязательства, так как она касается его содержания. Таким образом, ее нельзя считать одной лишь модальностью исполнения или инцидентным вопросом. По этим причинам вопрос о том, какой курс из нескольких параллельно действующих курсов будет применен, решается правопорядком, посредством которого затронутое валютное отношение регулируется как одно целое (*lex causae*). В случае принудительной субституции следует исходить из *lex monetae*, в которой исполнение должника действительно и предоставляется. Для пересчета же решающим является момент фактического исполнения, а не наступление срока исполнения долга, или же момент вынесения решения.

Процессуальные правила не могут оказать влияния на валютное отношение. Также принцип, согласно которому для суда решающим является состояние в момент вынесения решения, не имеет для определения решительного курса значения. Хотя и момент фактического исполнения может наступить только в будущем, можно данный факт в выводе решения формулировать. В гражданском производстве может курс, вытекающий из курсового бюллетеня Чс. гос. банка, стать не решающим, когда суд придет к убеждению о нереальности курсовых ценностей с учетом фактической покупательной силы пересчитываемых валютных единиц. В таком случае суды могут решать вопрос о решительном курсе сами как вопрос предварительный. Одним из фактов, которые в данном отношении следует принимать во внимание, является наличие ценных бумаг своего рода, сертификатов ВТО Тузекс, в случае, когда лицо имеет право на них. Реальная ценность этих бумаг вернее всего отражает действительное отношение чс. валюты к иностранным валютам. Вопрос об определении валюты в случае деликтных облигаций относится к самым трудным. Что же касается возмещения материального вреда, то в принципе следует исходить из валюты, дей-

ствительно израсходованной потерпевшим на ремонт вещи. Исключение представляют собой случаи, когда определение валюты платежной обязанности в валюте, которая действительно была израсходована на репарацию, было бы по отношению к причинителю вреда жестким. Возмещение морального ущерба всегда следовало бы определять в валюте местонахождения или местожительства потерпевшего. В случае обязательств по уплате алиментов при определении их валюты решающим должен быть интерес правомочного лица, которому следовало бы предоставлять уплату в валюте государства постоянного местожительства. Здесь, однако, играют роль также аспекты международного частного права, как место исполнения, и, наконец, важны валютные правила. Так как также иностранная валюта играет в отечественной стране роль всеобщего эквивалента, то можно решение, возлагающее обязанность исполнения в валюте, привести в исполнение в ЧССР как денежное требование. По этим причинам правильной нельзя считать имеющуюся практику в исполнительном производстве, в согласии с которой должника следует принуждать к исполнению обязанности путем наложения взыскания. Указанный способ принудительного исполнения для неденежных требований может оказаться часто неэффективным, так как взыскания, налагаемые в максимальной сумме 20 000 крон, могут не достигать должной суммы.

Luboš Tichý

ZUM PROBLEM DER GELDSCHULDEN IN BÜRGERLICHRECHTLICHEN BEZIEHUNGEN MIT INTERNATIONALEM ELEMENT

Resumé

Aufgabe der Studie ist es, einige Probleme der geldlichen Verbindlichkeiten, die durch mehrere Rechtsordnungen berührt werden, zu untersuchen. Dabei geht es um Obligationen, deren Gegenstand Geld (die Währung) eines Staates ist; die übrigen Elemente beziehen sich auf die Rechtsordnungen unterschiedlicher Staaten: Valutenverbindlichkeiten. Geldliche Verbindlichkeiten im Verständnis dieser Studie sind Obligationsbeziehungen, deren Gegenstand Geld als Zahlungsmittel ist. Valutaverbindlichkeiten sind eine Gattung von Geldverbindlichkeiten. Auch Valuten können grundsätzlich die Rolle des Geldes (des allgemeinen Äquivalents) spielen und können daher nicht als eine von Geld verschiedene Sache betrachtet werden. Über die Leistung in Valuten können sich die an einer Obligationsbeziehung Beteiligten einigen. Für Valutenverbindlichkeiten haben die Vorschriften der Devisen- und Währungsgesetzgebung spezielle Bedeutung. Infolge der Auswirkungen dieser administrativen Vorschriften erfüllt die tschechoslow. Währung nicht sämtliche Funktionen des Geldes, ist nicht Gegenstand des Handels im Ausland. Das Devisengesetz verbietet es, mit Kčs Zahlungen aus dem Ausland in die ČSSR und umgekehrt vorzunehmen; es verbietet die Ausfuhr und die Einfuhr der tschechoslow. Währung. Daraus ergibt sich die Basis für die sogen. zwangsweise Währungssubstitution, die besonders durch die Tätigkeit der Devisenbanken realisiert wird, die bei einer Leistung in die ČSSR in Devisen als Geschäftsführer ohne Auftrag fungieren. Ohne die Erlaubnis der tschechoslow. Gläubiger wandeln sie die aus dem Ausland überwiesene Leistung

in Valuten in die inländische Währung um oder nach Wahl des Gläubigers in Wertpapiere *sui generis* — die Bezugsanweisungen (Coupons) des Außenhandelsunternehmens Tuzex. Die Bestimmung der Währung einer Verbindlichkeit wird zum schwierigen Problem bei der sogen. gesetzlichen Obligationen, wo der Wille der Beteiligten im Wesentlichen irrelevant ist, während bei vertraglichen Verbindlichkeitsbeziehungen die Unsicherheit bezüglich der Art der geschuldeten Währung eine Ausnahmserscheinung ist. Zur Beantwortung der Frage nach der Währung ist nicht das internationale Privatrecht berufen, sondern das materielle Recht (*lex causae*). Weil aber in keiner Rechtsordnung eine positive Vorschrift existiert, die die Art der Währung für diesen oder jenen Typus von Obligationen festlegt, ist es Sache der Lehre und der Gerichtspraxis, allgemeine Regeln für die Bestimmung der Währung einer Verbindlichkeit festzulegen. Ein typisches und sehr wichtiges Institut ist die bereits erwähnte Währungssubstitution, die in zwei Formen auftritt (zwangsweise und freiwillig). Im ersten Falle ist die Änderung der Währung der Verbindlichkeit eine Folge der konkreten Währungsvorschriften, im zweiten Falle ermöglichen es die Vorschriften des bürgerlichen Rechts dem Schuldner, in einer von der Währung der Verbindlichkeit verschiedenen Währung zu erfüllen, vor allem in der heimischen Währung. Die Währungssubstitution bedeutet eine Änderung der Verbindlichkeit, denn sie bezieht sich auf deren Inhalt. Sie kann daher keineswegs, wie es manche Autoren tun, als bloße Modifikation der Leistung oder als Inzidenzfrage (mehr oder weniger zufällige Frage) betrachtet werden. Daher wird auch die Frage, welcher von mehreren gleichzeitig geltenden Kursen zur Anwendung gelangt, von der Rechtsordnung entschieden, nach der sich die gesamte Valutenbeziehung als Ganzes richtet (*lex causae*). Im Falle der zwangsweisen Substitution ist von der *lex monetae*, in der die Leistung des Schuldners tatsächlich erfüllt wird, auszugehen. Für die Umrechnung ist dann der Zeitpunkt der faktischen Erfüllung und nicht der Fälligkeitstermin der Schuld oder der Augenblick der Urteilsfällung entscheidend. Prozeßvorschriften können die Valutenbeziehungen nicht beeinflussen. Auch der Grundsatz, daß für das Gericht der Stand zur Zeit der Urteilsverkündung entscheidend ist, spielt keine Rolle bei der Feststellung des maßgeblichen Kurses. Auch wenn der Augenblick der faktischen Leistung erst in der Zukunft eintreten kann, ist es möglich, diesen Umstand im Urteilsspruch zu formulieren. Im bürgerlichrechtlichen Verfahren muß keineswegs der sich aus der Kursliste der tschechoslow. Staatsbank ergebende Kurs relevant sein, sobald das Gericht zur Überzeugung gelangt, daß die Kurswerte nicht real sind mit Rücksicht auf die faktische Kaufkraft der umgerechneten Währungseinheiten. In einem solchen Falle können die Gerichte die Frage des maßgeblichen Kurses als Vorfrage selbst entscheiden. Einer der Umstände, die in diesem Falle in Betracht gezogen werden sollten, ist die Existenz von Wertpapieren *sui generis*, nämlich der Bezugsanweisungen des Außenhandelsunternehmens Tuzex, falls der Berechtigte darauf Anspruch hat. Der reale Wert dieser Wertpapiere spiegelt am getreuesten das tatsächliche Verhältnis der tschechoslow. Währung zu fremden Währungen wider. Die Frage der Bestimmung der Währung bei Deliktobligationen gehört zu den schwierigsten. Sofern es um den Ersatz eines Sachschadens geht, ist grundsätzlich von der durch den Geschädigten für die Reparatur der Sache tatsächlich ausgelegten Währung auszugehen. Eine Ausnahme stellen die Fälle dar, wo die Festlegung der Zahlungsverpflichtung in der Währung, die für die Reparatur tatsächlich ausgelegt wurde, gegenüber dem Schädiger eine Härte bedeuten würde. Der Ersatz für eine immaterielle Enbüße sollte stets in der Währung des Wohnsitzes des Geschädigten ausgedrückt werden. Bei Alimentationsverbindlichkeiten sollte für die Festsetzung

ihrer Währung immer das Interesse des Berechtigten, der die Zahlung in der Währung seines dauerhaften Aufenthaltes bekommen soll, maßgebend sein. Eine Rolle spielen hier jedoch auch die Gesichtspunkte des internationalen Privatrechts bezüglich des Erfüllungsortes und schließlich sind die Devisenvorschriften von Bedeutung. Da auch die fremde Währung im Inland die Aufgabe eines allgemeinen Äquivalents erfüllt, kann ein Urteil, das eine Lesitung in Valuten auferlegt, in der ČSSR als Geldforderung vollstreckt werden. Als keineswegs richtig kann daher die gegenwärtige Praxis im Vollstreckungsverfahren angesehen werden, wonach der Schuldner durch die Auferlegung von Geldbußen zur Erfüllung seiner Verpflichtung gezwungen werden soll. Diese Art von Exekutionen wegen Geldleistungen kann oft unwirksam sein, denn die Geldbußen, die in der maximalen Höhe von Kčs 20 000,— auferlegt werden, müssen den Wert der Schuldsomme nicht erreichen.